

E-ISSN: 2522 – 7130 P-ISSN: 2410 – 1036

This work is licensed under CC-BY-NC-ND 4.0

DOI: <https://doi.org/10.26750/c1y5bd61>

رێکهوتی وهگرتن: 01/06/2025

رێکهوتی پهسه ندرکردن: 10/08/2025

رێکهوتی بلاوکردنهوه: 20/03/2026

گهرهنتیه یاساییه کانی پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی له ههریمی کوردستان

رابهر محمد محمود¹ – مصطفی رسول حسین²

Mustafa.hussian@univsul.edu.iq __ Rabar111994@gmail.com

¹ دهستهی کوردستانی بۆ دراساتی ستراتیجی و توێژینهوهی زانستی، سلێمانی، ههریمی کوردستان، عێراق.

² بهشی یاسا، کۆلیژی یاسا، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ههریمی کوردستان، عێراق.

پوخته

یه کێک لهبابهته ههره گرنهگه کانی یاسای کارگێری بریتیه له وهزیفهی گشتی، چونکه له چوارچۆیهی رێکخستنه کهیدا بابتهی دیکهش رێکخراوه، که ئهوانیش لهوپهری گرنهگدان له پێش ههموشیانوه دیاریکردنی ئهوه کهسانهیه که به ئهركی وهزیفهی گشتی ههلهدهستن، که مه بهستمان لێ (فهرمانبهری گشتیه). فهرمانبهرانی کهرتی گشتی کۆله کهی سیستهمی کارگێری و چالاکیه کانی کارگێری و سههرکهوتن و شکستی سیستهمی کارگێری پشت به لێهاتوی فهرمانبهران و یاسا کارپیکراوه کانی ده بهستیت و لێهاتوی فهرمانبهرانیش له راپهزاندنی کاروباره کانی کارگێری ده وهستیته سهر گهرهنتیکردنی مافه کانی به گشتی و مافه داراییه کانی به تایبهتی له یاسا کارپیکراوه کاندان، له سههر ئه م بنه مایهش کاتیک فهرمانبهر به ئهركی وهزیفهی گشتی ههلهدهستیت، یاسادانهر ژمارهیه ک له ماف و ئیمتیازات به فهرمانبهر ده دات، یه کێک لهو مافانهش که فهرمانبهری گشتی شایستهی ده بێت بریتیه له مافه داراییه کان، ههر به دامه زاندنی فهرمانبهری گشتی به گوێرهی رێوشوێنه یاساییه کان، شایستهی ههمو ئه و مافانه ده بێت که یاسادانهر بریاری لێداوه بۆ ئه و پێگه وهزیفیه. له بهر نهجامی ئه مهش ده توانین بڵین شیوازی رێکخستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی یه کێکه له گرنهگترین سیستهمه کانی ناو وهزیفهی گشتی، ئه م سیستهمه له سههر بنه مای ره چاوکردنی په یوهندی نیوان فهرمانبهری گشتی و کارگێری گشتی بنیادناوه که ئه ویش په یوهندییه کی رێکخراوه ییه (تنظیمیه)، چونکه زۆرینهی مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی له عێراق و ههریمی کوردستان له لایه ن یاسادانه ره وه به شیوهی دهقی دیاریکراو (حصری هاتون، ده سه لاتی کارگێری هیچ ده سه لاتیکی مه زنده کردنی نییه له زیادکردن و که مکردنی ئه م مافانه، ئه مهش خۆی له خۆیدا گهرهنتیه که بۆ پاراستنی مافه داراییه کان.

کلیله وشه کان: فهرمانبهری گشتی، مافه داراییه کان، گهرهنتیه یاساییه کان، ههریمی کوردستان.

Legal Guarantees for The Protection of The Financial Rights of Public Employees in The Iraqi Kurdistan Region.

Rabar Muhammad Mahmood¹ — Mustafa Hussian Rasool²

¹Kurdistan Institution for Strategic Studies and Scientific Research, Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq.

²Department of Law, College of Law, University of Sulaimani, Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract

Public employment is one of the most vital areas within administrative law. It plays a central role in the structure of public administration, particularly when it comes to defining who holds positions in government service—commonly known as civil servants.

Civil servants form the backbone of the administrative system. The efficiency and success—or failure—of government operations largely depend on how well these employees perform their duties and how effectively they apply the law in practice. Their performance directly impacts the protection of public rights, especially financial rights guaranteed under existing laws.

When someone takes on a public role, the law grants them a set of rights and benefits. One of the most significant of these is the right to financial compensation. Once a civil servant is legally appointed, they become entitled to all the financial and professional rights defined by the legislature for that role.

This makes the system governing civil servants' financial rights a cornerstone of public administration. It's built on a legally defined relationship between the employee and the state. In Iraq and the Kurdistan Region, these financial rights are determined strictly by law, leaving the government no room to alter them arbitrarily. This legal certainty ensures that civil servants' financial entitlements are protected and upheld.

Keywords: Public Employee, Financial Rights, Legal Guarantees, Kurdistan Region.

پیشه کی

یه که م: ناساندنی بابه تی توژیینه وه که:

وه زیفه ی گشتی کاریکه به که سیک دیا ریکراو ده سپی دریت، ئەو که سه ی به و کاره هه لده ستی پیدیه گوتری (فهرمانبهری گشتی)، فهرمانبهری بریتیه له که سیک ناسای کاروباره کانی ده سه لاتی کارگیزی ده بات به رپوه، فهرمانبهر له به رامبهر ئەنجامدانی کاره که ی شایسته ی کومه لیک له ماف و ئیمتیازات ده بیت، له نمونه ی ئەو مافانه ش بریتین له مافه داراییه کانی فهرمانبهر، پالنه ری سه ره کی فهرمانبهری بۆ چونه ناو وه زیفه ی گشتیش بریتیه له ده سترگه یشتی به مافه داراییه کان که له به رامبهر کارکردن له خزمه تی وه زیفیدا وه ریده گریت، له سه ره ئەم بنه مایه ش پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی گرنگی زوری هه یه، چونکه راسته وخۆ کاریگه ری له سه ره ئەدای کارکردن و کارامه یی فهرمانبهره که ده بیت، بۆیه تاوه کو گهره نتی پاراستنی ئەو مافانه زیاتر بیت فهرمانبهره که هه ولده دات باشترین خزمه تگوزاری پیشکەش به هاوولاتیان بکات، له به ره نه نجامی ئەمه شه وه فهرمانبهر کومه لیک ده سه به ره و گهره نتی بۆ پاراستنی مافه داراییه کانی دا بینکراوه، له چوارچۆیه ی ریساکانی ئەو یاسایانه ی که مافه داراییه کانی فهرمانبهری ریکخستوه، له چوارچۆیه ی ئەم توژیینه وه یه دا هه ولده دین سه رجه م ئەو گهره نتیانه بخه یه نه رو که رۆلیان هه یه له پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی.

دوهم: گرنگی تووژینهوه

مافه داراییه کانی فهرمانبهر یه کیکه له بابه ته ههره زیندوه کان و ئالۆزه کانی رۆژگاری ئیستای کۆمه لگا، به شیوه یه ک ههمو تووژیه کانی ناو کۆمه لگا قسه ی له سهر ده کهن، چونکه ئەم مافانه تایبه تن به تووژیک که ژماره یان زیاتره له (۶۵۰) ههزار کهس که ئەوانیش فهرمانبهران، گرنگی ئەم تووژینه وه یه له وه دا ده رده که ویت که مافه داراییه کان وه کو ئه وه ی له چوارچۆیه ی یاسا و ریساکان هاتوه جینه جیناکریت له لایهن ده سه لاتی کارگێریه وه به ههر هۆکارێکی دارایی یان سیاسی بێت. وه ک پتویست فهرمانبهران ئاشنانین به گهره نتییه یاساییه کانی مافه داراییه کانین، بۆیه له م تووژینه وه یه دا گهره نتییه کانی پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهر ده ناسینین.

سێیه م: هۆکاری هه لئاردنی بابه تی تووژینه وه

هۆکاری سه ره کی هه لئاردنی بابه تی تووژینه وه که مان بو ئه وه ده گێرینه وه، که به هۆیه وه بتوانین چوارچۆیه یه کی ورد و پوختی گهره نتی یاسایی تایبه ت به پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهر بخره یه رو، به شیوه یه ک که فهرمانبهر بتوانیت سود له م تووژینه وه یه وه ربگریت بو پارێزگاریکردن له مافه داراییه کانی له ههر ده سترئێیه ک که ده کرتته سه ری له لایهن ده سه لاتی کارگێریه وه.

چوارهم: ئامانجی تووژینه وه

۱- ئامانجی سه ره کی تووژینه وه که مان خو ی ده بینتییه وه له دیاریکردن و رونکردنه وه ی چوارچۆیه ی یاسایی مافه داراییه کانی فهرمانبهر، له ناو ئه و چوارچۆیه یه شدا گهره نتی پاراستنی مافه داراییه کان ده خه یه رو، به م رینگه یه ش ده توانین به رچا ورونی بده ین به یاسادانه ر بو ئه وه ی ریکه سننێکی به هیز و جیگرتتر بو پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهر بکات.

۲- ئامانجێکی دیکه ی ئەم تووژینه وه یه بریتییه له ئاشناکردنی فهرمانبهران به گهره نتییه یاساییه کانی پاراستنی مافه داراییه کانین.

پنجهم: کیشه ی تووژینه وه

ئه وه ی جینگای ئامازه پێدانه گهره نتییه کانی پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهر جوړاو جوړن، له هه مان کاتدا له یه ک یاسای تایبه ت ریکه خراون، به لکو له ناو ژماره یه ک یاسا و ریتما یی ریکه خراون ئه مه ش ئالۆزه یه ک و ناروونیه کی دروستکردوه به تایبه تی بو دیاریکردنیان ده بیت بگه رتته وه سه ره هه مو یاساکان. له گه ل ئه وه شدا زۆریه ی یاساکانیش پتویستیان هه مو ارکردنه وه هه یه، چونکه پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهر پتویستی به گهره نتی زیاتر و باشتر هه یه، له به ره وه ی له م سالانه ی دوایدا پێش لکردنی مافه داراییه کانی فهرمانبهر بو ته کیشه یه کی به رده وام که فهرمانبهران به ده ستیه وه گه رۆده بون.

شه شه م: پرسیا ری تووژینه وه

له چوارچۆیه ی تووژینه وه که مان سی پرسیا ری سه ره کی ده خه یه رو:

- ۱- مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی کامانه ن؟ ئایا هه مو یان به یاسا ریکه خراون؟
- ۲- ئایا گهره نتی پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی کراوه، له نیو ئه و یاسایانه ی که مافه داراییه کانی فهرمانبهری گشتی ریکه سننێه؟
- ۳- ئه و گهره نتییه یاساییانه کامانه ن که رۆلیان هه یه له پاراستنی مافه داراییه کانی فهرمانبهر؟

هه وه ته م: ریبازی تووژینه وه

له م تووژینه وه یه دا ریبازی شیکاری په یره وه ده که ین.

هه شه ته م: گریمانیه ی تووژینه وه

لهم تووژينه وه يه دا گریمانەى ئەوه دەخەينهرو، ئەگەر گەرەنتى ياساپى پاراستنى مافە داراييه کانى فهريمانبەر به هيز و جىگيرتر بکريت پيشيلکردنى مافە داراييه کانى فهريمانبەر له لايەن حکومه ته وه که متر ده بێت.

نۆيه م: چوارچيوهى تووژينه وه

چوارچيوهى تووژينه وه که به گشتى بریتيه له ناساندنى مافە داراييه کانى فهريمانبەر و خستنه روى گەرەنتى ياساپى بۆ پاراستنى ئەم مافانە له چوارچيوهى ياسا و رينمايه به رکاره کان له ههرئيمى کوردستان، ههروهها برياره کانى دهسه لاتی جيبه جىکردن له پيشيلکردنى مافە داراييه کانى فهريمانبەرانی ههرئيمى کوردستان دهخەينهرو.

دهيه م: په يکهرى تووژينه وه

لهم تووژينه وه يه دا گەرەنتيه ياسايه کانى پاراستنى مافە داراييه کانى فهريمانبەرى گشتى له ههرئيمى کوردستان باسده کهين به دو تهوهره، له تهوهره يه که مدا چوارچيوهى ياساپى بۆ مافە داراييه راسته وخۆکان و گەرەنتيه ياسايه کان دهخەينهرو، له تهوهره يه دوهمدا چوارچيوهى ياساپى مافە داراييه ناراسته وخۆکانى فهريمانبەر دهخەينه به رياس.

تهوهره يه که م

چوارچيوهى ياساپى بۆ مافە داراييه راسته وخۆکان و گەرەنتيه ياسايه کان

پيش باسکردنى مافە داراييه کانى فهريمانبەرى گشتى سه رهتا ده بێت بزاني ماف به گشتى چيبه، ماف بریتيه له جياکاريه ک که ياسا به که سێکى ده دات و ههر به ريگای ياساش پاريزگارى لیده کریت (البکرى، زهير، ۲۰۱۳، ۲۸۷). کهواته ماف ده بێت به پيى ياسا ديارى بکريت و ههر مافى کيش ياسا دانی پيدانه نابێ ئەو مافه بونی نييه، دانپينانی ياسا به ماف ده بێت هوى پاراستنى خودى مافه که بۆ خاوه نه کهى (دهرگه لى، ۲۰۲۴، ۳۵). جوړه کانى ماف زوړن و جوړاو جوړن و ئيمه ليردا ئاماژه يان پى نادهين بۆ دريژ نه کردنه وهى تووژينه وه که مان و دور نه کهوتنه وه له بابته سهره کى تووژينه وه که، ئيمه ته نهها ئاماژه به مافه کانى داراييه کانى فهريمانبەر ده کهين لهم تووژينه وه يه دا. ده رباره ي پيناسه کردنى مافه داراييه کانى فهريمانبەر ده بينين ياسادانه له عيراق و ههرئيمى کوردستان به هيچ شيوه يه ک پيناسه ي مافه داراييه کانى فهريمانبەرى نه کردوه، به لکو ته نهها مافه کانى رينکخستون، له بهر ئەم هوکاره ئيمه ش پيناسه ي ناکهين، به لام ده توانين بلين زوړينه ي مافه داراييه کانى فهريمانبەرى گشتى له عيراق و ههرئيمى کوردستان له لايەن ياسادانه ره وه به شيوه ي ده قى ديارى کراو (حصرى) له ناو ياساکان هاتون، ليردا باشتري گەرەنتى ئەوه يه ياسادانه برى موچه ي بنه رته ي وده رماله جىگيره کان و برى سه رموچه ي سالانه ي به ده قى راشکاوانه هيناو، له بهر ئەوه ههر هه مو ارکردنيک له و مافانە ده بېت به ياسا بېت و دهسه لاتی کارگيرى هيچ دهسه لاتیكى مه زنده کردنى نييه چ به که مکردن يان زيادکردن بېت، ليردا ئەم تهوهره ي تووژينه وه که مان دابهش ده کهين بۆ سى لقى سه ره کى به م شيوه يه لای خواره وه:

لقى يه که م: مافى موچه

موچه ي فهريمانبەر ليردا بریتيه له موچه ي بنه رته ي که بۆ فهريمانبەر خه رج ده کریت به هوى پرکردنه وه پله يه کى وه زيفى له په يژه ي (سلم) ي پله کانى وه زيفى که پيکديت له (۱۰) پله که له ياساى موچه ي فهريمانبەرانی ده ولت و که رتى گشتى ژماره (۲۲) ي سالى ۲۰۰۸ هاتوه. کهواته پيناسه ي موچه ي بنه رته ي بریتيه له بره نهختينه يه ک له پاره که فهريمانبەر له وه زيفه که يه وه وه ريده گریت، به شيوه ي ده وری له هه مو مانگيکدا، که شايسته ي ده بېت له کاتى ده سته کاربونی له وه زيفه که ي به پى ده رماله کان ئينجا ده رماله جىگيره کان بن يان ناجىگيره کان (حمه کریم، سه عيد، ۲۰۱۷، ۲۴۵). ليردا فهريمانبەر له رۆژى ده ست به کاربونی شايسته ي خه رجکردنى موچه بنه رته يه که ي ده بېت، نابيت به هيچ هوکارتيک ریکه وتى پيدانى موچه له کاتى ده سته به کاربونی فهريمانبەر درهنگتر بخريت، دادگای فهريمانبەرانی عيراق له لايەن خوويه وه له بريارى ژماره (۱۰۴۵) له سالى ۲۰۱۶ جهختى له سه ر ئەوه کردوه که " فهريمانبەر شايسته ي موچه که ي ده بېت له ریکه وتى ده سته کاربونی يه وه. " (عه بدول، ۲۰۲۱، ۲۲۸)

له لایه کی دیکه دهسه لاتی دیاریکردنی موچه له تایبه تمه نندیه کانی دهسه لاتی یاسادانانه به دیاریکراوی بری موچه ی بنه رتی فه رمانبهر به گوپره ی بروانامه و سالانی خزمهت دهستنیشان ده کریت (زیرو، ۲۰۱۹، ۱۹۲)، و رینگه نه دراوه به دهسه لاتی جیبه جیکردن له م باره یه وه هیچ جو ره دهسه لاتیکی مه زنده کردنی هه بیته له که مکردن یان زیادکردنی بری موچه، ههر به گوپره ی ماده ی (۴/یه که م) له له یاسای موچه ی فه رمانبهرانی ده ولتهت و که رتی گشتی ژماره (۲۲) ی سالی ۲۰۰۸ ی هه موارکراو موچه ی یه که م دامه زرانندی فه رمانبهر به (۱۴۰) هه زار دیناری عیراقی ده ست پیده کات تاوه کو (۴۲۹) هه زار دینار. یاسادانه ر موچه ی له به رامبهر کارکردنی فه رمانبهر داناه، چونکه فه رمانبهر شایسته ی موچه ی وه زیفه که ی ده بیته له کاتی ده ستبه کاریونی له وه زیفه که ی نه ک کاتی دامه زرانندی به گوپره ی ماده ی (۱/۱۶) له یاسای راژه ی شارستانی ژماره (۲۴) ی سالی ۱۹۶۰ ی هه موارکراو، هه روه ها ریکه وتی وه رگرتنی موچه ش مانگیکه بو هه مو فه رمانبهران به بی جیاوازی (أیوب ۱۹۹۹، ۴۴۸)، به لام نه گه ر سه یریکه یین روژی مانگه کانی سال جیاوازه هه مو وه کو یه ک نین، له بهر نه مه بریاری ته شریعی ژماره (۴۵۱) سالی ۱۹۸۰ ی نه نجومه نی سه رکر دایه تی شو رشی هه لوه شاهه نه م جیاوازییه ی نه هیشته و ریکه وتی وه رگرتنی موچه و شایسته داراییه کانی فه رمانبهری بو هه مو مانگیک به (۳۰) روژ دیاریکرد (روژنامه ی ژماره ۲۷۶۹ وه قایعی عیراقی، ۱۹۸۰/۴/۲۱)، هه روه ها به یی ماده ی (۲/۱۶) له یاسای راژه ی شارستانی ژماره (۲۴) ی سالی ۱۹۶۰ ی هه موارکراو فه رمانبهر شایسته موچه ده بیته نه گه ر بریاریش بدریته به هه لوه شانده وه ی وه زیفه که ی یان بینیا زکردنی (الإستغناء) یان فه سلکردنی یان عه زلکردنی، تا نه و کاته ی ناگاداره کریته وه به بریاره که.

به یی نه حکامی ماده ی (۶۰) له یاسای راژه ی شارستانی ژماره (۲۴) ی سالی ۱۹۶۰ ی هه موارکراو رینگه پندراو نییه فه رمانبهر نه و موچه و ده رماله یه ی شایسته ی ده بیته به گوپره ی یاسا گبدریته وه (حجز) بکریت له به رامبهر قه رزیک که له نه ستوی فه رمانبهره که دایه، مه گه ر یه کیک بیته له م حاله تانه ی خواره وه به مه رجیک سییه کی موچه و ده رماله کان زیاتر نه بیته:

۱- نه گه ر هاتو قه رزه که ده گه رایه وه بو ده ولتهت یان یه کیک له دامه زراوه نیمچه فه رمییه کانی نه نجومه نی وه زیران.

۲- نه گه ر هاتو قه رزه که بو مه به ستی دانه وه ی بژیوی شه ری بیته.

۳- نه گه ر هاتو قه رزه که بو دانه وه ی ماره یی بیته و حوکمیکی پندراو بیته له سه ر فه رمانبهره که (عه بدول، ۲۰۲۲، ۲۷۸). به لام نه گه ر سه یری ماده ی (۸۲) له یاسای جیبه جیکردنی ژماره (۴۵) ی سالی ۱۹۸۰ ی هه موارکراو بکه یین، ده بینین نه و ریژه که ی گوپیوه له بری سی یه کی موچه و ده رماله کان کردویه تی به پینج یه کی موچه و ده رماله کانی فه رمانبهر، ته نها گبدریته وه له بری قه رزیک که له سه روه ئامارمان پیکرد، پرسیارنیک ده رباره ی ئایا ریژه ی سی یه کی موچه یان ریژه ی پینج یه کی موچه جیبه جی ده کریت له سه ر گلدانه وه ی موچه ی فه رمانبهری قه رزار؟ له م حاله ته دا به بو چونی ئیمه یاسای جیبه جیکردن جیبه جی ده کریت له بهر کو مه لیک هوکار که نه مانه ن:

آ- له روی زه مه نه وه یاسای جیبه جیکردن تازه تره، ده توانی بلین به شیوه یه کی ناراشکاوانه (ضمینی) هه مواری یاسای راژه ی شارستانی کردوه.

ب- یاسای جیبه جیکردن سه بارهت به گلدانه وه ی موچه و ده رماله ی فه رمانبهر یاسایه کی تایبهت تره له چاو یاسای راژه ی شارستانی که گشتگیرتره، به مه ش یاسای تایبهت جیبه جی ده کریت له سه ر بنه مای (الخاص یقید العام).

ج- نه و ریژه یه ی دانراوه بو گلدانه وه ی موچه و ده رماله له یاسای جیبه جیکردن بو بهرزه وه ندی فه رمانبهره که گونجاوتره وه کو نه و ریژه یه ی دانراوه له یاسای راژه ی شارستانی، وه ک پیوانه کردنیک له سه ر بنه مای (قانون اصلح للمتهم) (عه بدول، ۲۰۲۴، ۴۷). نه م بو چونا نه ی ئیمه ش پشتراستکراوه ته وه له بریاری ژماره (۱۲۶) ی سالی ۲۰۱۶ ی ده ستیه ی گشتی نه نجومه نی شواری هه ریم که دوپاتی کردوه گلدانه وه ی موچه و ده رماله کان به و ریژه یه ده بیته که له یاسای جیبه جیکردندا هاتوه (علی ۲۰۲۳، ۱۰۷). نه و ریژه ی دانراوه بو گلدانه وه ی موچه و ده رماله کان به ده ق جه ختی

له سه ركهروه ته وه نابيت له (پنج يه ك) زياتر بيت، ته نانهت نه گهر فه رمانبه ره قه رزاره كه ش رازى بو به رژه يه كى زياتر، چونكه نه و رژه يه له نيزامى گشتيه و ريكه وتن له سه رى ناكريت (عه بدول، ۲۰۲۴، ۴۷).

لږه دا كوومه لتيك بريار ئاماژه پنده دهين كه مافى موچه ي فه رمانبه ريان پيشلكر دوه نه وانيش برتئين له بريارى پاشكه وتكر دنى موچه ي فه رمانبه رانى هه ريمى كوردستان به ژماره (۶۴) له سالى ۲۰۱۶، بريارى ژماره (۷۷) ي نه نجومه نى وه زيران له سالى ۲۰۲۰ كه تايبهت بو به خوگونجاندنى دارابى و رژه يه ك له موچه ي فه رمانبه ران بردرا، بريارى ژماره (۵۰) ي نه نجومه نى وه زيران له سالى ۲۰۲۰ كه تايبهت بو به خه رجكر دنى (۵۰٪) ي موچه و ده رماله كانى خاوه ن وه زيفه بالانكان. جگه له م بريارانه ش له م سالانه ي دوايدا فه رمانبه رانى كه رتى گشتى له هه ريمى كوردستان موچه كانيان دوا ده كه ويت، هه مو مانگيك موچه كانيان له كاتى ديارىكراوى خويدا پينادريت، جارى وا هه يه به دو مانگ يه ك موچه وه رده گرن. لږه دا ئيمه بوچونى خو مان له سه ر نه و بريارانه ي سه ره وه ده خه ينه رو به م شيوه يه ي خواره وه:

۱- هه مو برياره كان پيچه وانه ي بنه مای مه شروعيه تن، چونكه موچه به ياسا ريكخراوه، بويه ته نها به ياساش ده توانريت زياد يان كه م بكرتته وه، وه كو له بريارى كى نه نجومه نى شوراى عبرا قدا هاتوه به ژماره (۷) ي سالى ۲۰۱۰ كه ئاماژه به وه ده كات " به كاربونى ياسا راناگيريت، مه گهر به ده قيكى هاوشيوه ي خو ي نه بيت." (عه بدول، ۲۰۲۱، ۱۱۶)

۲- جگه له وه دواكه وتنى موچه ي فه رمانبه ران له مانگيك زياتر پيچه وانه ي ياسايه، چونكه موچه برتئيه له بره پارهيه ك كه فه رمانبه ر مانگانه به شيوه يه كى ده ورى وه ريده گريت، له به رامبه ر خو ته رخانكر دنى بو كاركر دنى له خزمهت وه زيفه كه ي (عمر، ۲۰۰۴، ۲۳۹).

۳- له مادده ي (۳/دوهم) له ياساى موچه ي فه رمانبه رانى ده ولتهت و كه رتى گشتى ژماره (۲۲) سالى ۲۰۰۸ هاتوه بو نه نجومه نى وه زيران هه يه نه و بره پارهي كه هاتوه له خسته ي موچه كان، له پاشكوى نه م ياسايه، هه مو اربكاته وه له به ر روشنايى به رزبونه وه ي رژه ي هه لوسان بو كه م كردنه وه ي كاريگه ريه كانى له سه ر ئاستى بژيوى گشتى فه رمانبه ران، نه مه ش ماناى نه وه يه نه نجومه نى وه زيران وه كو به ده ريك (استثناء) ده توانى برى موچه زيادى بكات، له كاتى به رزبونه وه ي رژه ي هه لوسان بو كه مكر دنه وه ي كاريگه ريه كانى له سه ر ئاستى بژيوى گشتى فه رمانبه ران، كه واته به پيچه وانه ياسا مافى كه مكر دنه وه ي موچه ي به ده سه لاتى كاريگرى نه داوه، له سه ر نه م بنه مايه ش نه نجومه نى وه زيرانى عبرا قى فيدرال له ريكه وتى (۲۰۱۳/۸/۲۱) به پيى نه و ده سه لاته ي پيى دراوه له مادده ي سه ره وه و به بريارى ژماره (۳۵۲) ي سالى ۲۰۱۳ موچه ي فه رمانبه رانى كو تا پله كانى زيادكر د له پله (۱۰) تا وه كو (۴) ي ريزبه ندى پله ي وه زيفى له سه ر موچه ي بنه رته ي پله (۱۰) به رژه ي (۱۱۴٪)، پله (۹) به رژه ي (۷۸٪)، پله (۸) به رژه ي (۵۴٪)، پله (۷) به رژه ي (۴۲٪)، پله (۶) به رژه ي (۲۷٪)، پله (۵) به رژه ي (۱۴٪)، پله (۴) به رژه ي (۴٪). نه مه ش ده بيته هو ي به رزكر دنه وه ي موچه ي نه و فه رمانبه رانه ي كه وا موچه كانيان كه مه و به تايبه تى دواپله كانى ريزبه ندى وه زيفى و نه م برياره ش له ۲۰۱۴/۱/۱ وه جيبه جى ده كر يت، به لام تا ئيستا له عبرا قيش جيبه جينه كراوه له به ر كورت هينانى بودجه.

۴- هه روه ها ده توانين بلين نه وه بريارانه ي له سه ر پاشكه وتكر دنى و ليبرينى موچه ي فه رمانبه رانى هه ريمى كوردستان ده ركران، له لايه ن ده سه لاتى جيبه جى كره نه وه پيشيلكارى بنه مای جيا كره نه وه ي ده سه لاته كانن، چونكه نه م بنه مايه دامه زراوه له سه ر دابه شكردنى ده سه لاته كان له نيوان سى ده سه لاته سه ره كيه كه ي ده ولتهت، كه نابيت نه م ده سه لاتانه سنورى ده سه لاتى خو يان تيبه رين، له پيناو گه رهنه تى كردن و ريزگرتن له ماف و ئازاديه كه سيه كان (المجذوف، ۲۰۰۲، ۱۰۸).

۵- نه و بريارانه ي كه له سه ر پاشكه وت و ليبرينى موچه ي فه رمانبه ران ده رچون، ده توانين بلين به ته واوى پيچه وانه ي بنه مای شايسته بونن (مبدا الاستحقاق)، چونكه به گوپره ي مادده ي (۱۶/يه كه م) له ياساى رازه ي شارستانى ژماره (۲۴) ي سالى ۱۹۶۰ ي هه مو اركراو فه رمانبه ر شايسته ي موچه كه يه تى به شيوه يه كى فه رمبى و ياسايى، هه روه ها موچه ي فه رمانبه ر له به رامبه ر كاركر دنى فه رمانبه ر له وه زيفه كه ي به شيوه يه كى به رده وام به پيچه وانه وه شايسته ي موچه

نابیت ته گهر له دهوامکردن دابیریت پانپشت به بریاری ژماره (۸۱۱) دادگای فهرانبه رانی عیراق له سالی ۲۰۱۴ که تیایدا هاتوه "فهرانبه ر شایسته ی موجهی ته و ماوهیه نابیت که تیایدا دابراوه له دهوامکردن. " (مجلس الدولة وفتاواه ۲۰۱۶، ۳۹۷، ۲۰۱۷)

پرسیاری جهوهه ری لای فهرانبه ران و هاوالتیان تهوهیه، ئایا حکومت دهتوانی موجه وهک مافیکی بنه رتی فهرانبه ر دوابخات یاخود نهیدا؟ گهر به وردی له م بابه ته بکولینه وه، تییبی ده کهین که یاساکان ئاماژهیه کی رون و راشکاوین به م بابه ته نه کردوه، ئهمهش به هوئی تهوهوه نییه که یاسادانه ر ئهم بابه ته ی له بهر چاوه نه گرتی، به لکو له بهر تهوهیه که موجه مافیکی بنه رتیوه و ناکری سهداو مامه له ی له سهر بکری له هیچ بارودوختیکدا. ههروه ها دهسته ی گشتی ته نجومه نی شورای هه ریم له بریاریکیدا به ژماره (۴۶/دهسته ی گشتی/به رزه فتکاری/۲۰۱۳) ئاماژه ی به وه کردوه "رینگه پندراو نییه دهسه لاتی کارگیری خوی بخاته شوینی دهسه لاتی یاسادانان به ی دهسه لاتی پندان، به لکو پیویسته بریاره کانی پشتبه ستوبن به یاسا ههروه ک پیویسته له سهری رهچاوی مافه به دهسته هاتوه کان بکات که پیشر دروست بون. " (عه بدول، ۲۰۲۱، ۲۴۱)

لقی دوهم مافی ده رماله کان

زاراوه ی ده رماله کان وهک زاراوهیه کی یاسای، له هیچ کام له یاساکانی تایبته به راژه ی شارستانی یاخود یاساکانی تایبته به ده رماله کان پیناسه نه کراوه، ئهمهش بوه هوئی تهوه ی پیناسه ی ده رماله زیاتر له لایهن یاساناسانه وه بکریت، ئیمهش پیمان وایه هوکاره که ی بو تهوه ده گرتیه وه بابه تی ده رماله کان ناجیگیره، رهنگه سروشته که ی به پی سهرده م و هه لومه رجه کانی خه رجکردنی بگوریت، ئهمهش هوکاری پیناسه نه کردنییه تی له یاساکان. لیره دا ئاماژه به کوومه ئیک پیناسه ی یاساناسان ده کهین بو پیناسه ی ده رماله، پیناسه ی یه که م ده رماله بریتیه قه ره بوکردنه وه ی فهرانبه ر بو هه ندیک خه رجی که سروشتی کاره که ی پیویستی پنییه تی یان تهوانه ی پیویستن بو جیبه جیکردنی کاره که ی، وهک ده رماله ی گواسته نه وه و هاتوچو (رسالان ۱۹۹۸، ۲۰۹). پیناسه ی دوهم ده رماله بریتیه له و برانه ی که ده خرتیه سه ر موجه ی فهرانبه ر (عه بدول، ۲۰۲۲، ۹). پیناسه ی سییه م ده رماله بریتیه له کوئی تهوه ی فهرانبه ر وه ریده گریت مانگانه له و ماوهیه ی یاسا دیاری کردوه، ئینجا ده کریت بریکی براوه بی تی یان بریکی ریژه ی بی تی به پی موجه ی بنه رتی مانگانه ی فهرانبه ر که بی تی (عه بدول، ۲۰۲۴، ۴۰). ئامانج له پندانی ده رماله به فهرانبه ر بریتیه له یارمه تیدانی فهرانبه ر که بو روبه روبونه ی خه رجیه کانی ژیا نی روژانه ی به جو ریک له گه ل ئاستی ژیا نی کوومه لایه تی فهرانبه ر که گونجاو بی تی، بو تهوه ی بتوانیت به ته واوی خوی ته رخان بکات بو وه زیفه که ی ئهمه جگه له ئامانجی کوومه لایه تی و پیسه یی ده رماله کان (الجبوری، بلا تاریخ، ۲۵۶). لیره دا ئاماژه به جیاوازی نیوان مافی موجه و مافی ده رماله کان ده کهین به م شیوهیه ی لای خواره وه:

۱- موجه مافیکی دارایی بنه رتی و سه ربه خویه، به لام ده رماله مافیکی لاره کی و پاشکویه بو موجه، له سهر ئهم بنه مایهش که م و زوری به شیک له ده رماله کان له سهر زوری و که می موجه ی بنه رتی فهرانبه ر که دیاریده کریت، واته تا وه کو موجه ی بنه رتی زیاتر بی تی بری ده رماله کهش زیاتر ده بی تی و به پیچه وانه شه وه که م ده کات.

۲- موجه سیفه تی به رده وای هه یه و له دابرا نه مه شروه کانی فهرانبه ردا (مؤله ته کان-جگه له مؤله ته بی موجه کان) به رده وام به فهرانبه ر که ده ریت، به لام ده رماله کان ملکه چ نابن بو ئهم حوکمه جگه له ده رماله جیگیره کان وه کو ده رماله ی بروانامه و هاوسهر و مندال.

۳- موجه سیفه تی یه کسانی تیدایه و بره که ی دابه شکاروه به گویره ی پله و مه رته به وه زیفیه کان، له م باره یه شه وه هیچ جیاوازیه ک نییه له نیوان فهرانبه رانی هاوئاستی پله و مه رته به ی وه زیفی، به لام ده رماله کان یه کسان نین و چه نندین هوکار

تهحه كوم به زياد و كه مي بره كه يه وه ده كه ن، وه كو دهرماله ي پايه و بروانامه و شوپني جوگرافي و سروشتي ئه و كارهي فهرمانبهره كه ئه نجامي ده دات.

٤- موچه ته نها به ياسا ده ستنيشانكراوه، به پي خشته ي موچه ي فهرمانبهران كه پيشتر ئاماژه مان پيكرده له مافي موچه ي فهرمانبهران، واته به هه مو شيويه كه له دهره وه ي ده سه لاتي جي به جي كردنه، به لام هه نديك له دهرماله كان ده سه لاتي كارگيري ده سه لاتي مه زنده كردني هه يه له كه م و زياد كردني يان بري ي و نه داني وه كو له مادده ي (١٣) ي ياساي موچه ي فهرمانبهراني ده ولت و كه رتي گشتي ژماره (٢٢) ي سالي ٢٠٠٨ هاتوه " وه زير يان سه روكي لايه ني نه به ستراو به وه زارته بۆ هه يه دهرماله ي مه ترسي پيشه ي (٢٠٪) تا (٣٠٪) ي موچه ي بنه رته ي خه رج بكات به گوپره ي رينمايه ك كه وه زيري دارايي ده ريده كات. " هه روه ها مادده ي (١٥) ي هه مان ياسا ئاماژه به وه ده كات ئه نجومه ني وه زيران بۆ چاره سه ركردني هه ر بارو دوختي يان حاله تتيكي سروشتي و تايبه ت بۆي هه يه دهرماله يه ك خه رج بكات ريژه كه ي زياتر نه بيت (٥٠٪) ي موچه .

٥- موچه به رده وامپي هه يه به به رده وام بوني فهرمانبهر له وه زيفه كه ي و پاراستني په يوه ندي وه زيفه كه ي، به لام دهرماله سروشتيكي كاتي هه يه پيداني دهرماله راده گيريت به نه ماني هو كاري پيداني دهرماله كه، وه كو دهرماله ي جوگرافي فهرمانبهرنيك كه له گوند وه ريده گريت بره كه ي (٥٠٠٠٠) هه زار ديناره، به لام كاتي يه گوازيه وه ناو شار بري دهرماله كه ي كه م ده بيتته وه بۆ (٢٠٠٠٠) هه زار دينار (عه بدول، ٢٠٢٢، ٤٦).

- **جوړه كاني دهرماله:** ئه و دهرماله نه ي ده درين به فهرمانبهران، جوړاو جوړن و سه رچاوه ياساييه كانيشيان جوړاو جوړن، هه نديك له دهرماله كان جيگيرن وه كو دهرماله كاني (بروانامه، هاوسه ر و مندال) و هه نديك له دهرماله كان ناجيگيرن وه كو دهرماله كاني (شوپني جوگرافي، پايه، مه ترسي پيشه ي، كاري سه ره رايي....) ليژه دا بۆ دريژه كردنه وه ي توپي نه وه كه به كورتي ئاماژه يان پنده كه ين:

١- **دهرماله ي بروانامه:** ياسادانه ر دهرماله ي بروانامه ي له مادده ي (١١) ي ياساي موچه ي فهرمانبهراني ده ولت و كه رتي گشتي ژماره (٢٢) ي سالي ٢٠٠٨ ي هه مو ارکراو به م جوړه ريخسته وه دهرماله ي بروانامه له دهرماله جيگيره كانه، واته به موچه ي فهرمانبهره كه وه لكاوه، فهرمانبهر تاوه كو شايسته ي موچه بيت شايسته ي دهرماله ي بروانامه ش ده بيت. هه روه ها دهرماله يه كي ريژه ييه موچه ي بنه رته ي فهرمانبهره كه تهحه كوم به بري زوري و كه مي دهرماله ي بروانامه وه ده كات، دهرماله ي بروانامه ي له سه ر دوا هه مين بروانامه خه رجه كريت.

٢- دهرماله ي هاوسه رپي و مندال:

آ- دهرماله ي هاوسه رپي: بريتيه له و دهرماله جيگيره ي به شيوه ي براوه (مقطوع) به فهرمانبهرنيك ده دريت، كه ئه ركي به خيوكردني خيژانه كه ي كه وتوتته ئه ستو، دهرماله ي هاوسه رپي بره كه ي (٥٠٠٠٠) په نجا هه زار ديناره به شيويه كه ي جيگير هيج په يوه ندي به كه م و زوري بري موچه ي بنه رته ي فهرمانبهره وه نييه.

ب- دهرماله ي مندال: دهرماله ي مندال يه كي كه له دهرماله جيگيره كان و ريژه كه ي براوه يه و په يوه ندي به موچه ي بنه رته ي فهرمانبهره كه وه نييه، و بره كه ي بريتيه له (١٠٠٠٠) ده هه زار دينار بۆ هه ر مندالنيك تا چوار مندال، خه رجه كردني دهرماله كه ش به رده وام ده بيت تا منداله كه ته مه ني (١٨) سالي ته واو ده كات يا خود تا كاتي به رده وامبون له خويتدن، له حاله تي وازه يتان له خويتدن ته م دهرماله يه راده گيريت، بۆ كچيش له كاتي شو كردني خه رج ناكريت (عه بدول، ٢٠٢٢، ٧٤ و ٧١).

٣- **دهرماله ي شوپني جوگرافي:** ياسادانه ر دهرماله ي شوپني جوگرافي له مادده ي (١٢) ي ياساي موچه ي فهرمانبهراني ده ولت و كه رتي گشتي ژماره (٢٢) ي سالي ٢٠٠٨ ي هه مو ارکراو به م جوړه ريخسته وه دهرماله ي شوپني جوگرافي يه كي كه له دهرماله ناجيگيره كان، به گوپره ي خالي (١١) له رينمايي ژماره (٢١) ي سالي ٢٠٠٨ ي وه زارته ي دارايي و ئابوري

کارگێری ئەنجام درابو لێ وەرناگیرتەوه، چونکه له گه‌ل بنه‌مای دادپه‌وه‌ری و سه‌قامگه‌ریونی بارودۆخه‌ داراییه‌کانی فه‌مانبه‌ر په‌کده‌ گه‌ریتەوه، هه‌روه‌ها ئەو ده‌رماله‌یه‌ی که فه‌رمانبه‌ر وه‌ریگرتوه ده‌بیته‌ مافیکی به‌ده‌سته‌ئێزراو بۆ فه‌رمانبه‌ره‌که که بنه‌مایه‌کی سه‌ره‌کییه له گه‌ره‌نتی کردنی پاراستنی مافه‌ داراییه‌کانی فه‌رمانبه‌ر، به‌ریاری ژماره (٩١) ی ده‌سته‌ی به‌رزه‌فنتکاری فه‌رمانبه‌رانی هه‌ریم له‌ ساڵی ٢٠١٥ دوای ئه‌م بۆچونه‌ی کردوه‌ته‌وه (عه‌بدول، ٢٠٢٢، ٢٦)، به‌لام سه‌لماندنی نیازپاکی فه‌رمانبه‌ر قورسه‌ ئه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتی کارگێری به‌ریاری لێسه‌ندنه‌وه‌ی ئەو زیاده‌ی ده‌رکرد به‌ بیانوی نیازپاکی نه‌بونی فه‌رمانبه‌ر، له‌م کاته‌دا فه‌رمانبه‌ره‌که ده‌توانیت په‌نابه‌ریته‌ به‌ر دادگا بۆ ئه‌وه‌ی ئەو زیاده‌یه‌ی لێوه‌رنه‌گیرتەوه.

گه‌ره‌نتیه‌کی تر بۆ مافی ده‌رماله‌کان ئه‌وه‌یه‌ ده‌سه‌لاتی کارگێری ناتوانیت فه‌رمانبه‌رتیک سزا به‌دات به‌به‌ری ده‌رماله‌یه‌که له ده‌رماله‌ شایسته‌کانی، له‌ ده‌ره‌ئه‌نجامی سه‌ره‌په‌چیه‌کی وه‌زیه‌ی فه‌رمانبه‌ره‌که، چونکه سزادانی فه‌رمانبه‌ری سه‌ره‌په‌چیکار په‌یوه‌سته به‌ بنه‌مای یاسایی (لاعقوبه‌ الابنص) واته‌ ره‌نگه‌ پێدراو نییه فه‌رمانبه‌ر سزاداریت به‌ هیچ سزایه‌کی تر جگه‌ له‌و سزایانه‌ی که له‌ یاسادا هاتون، به‌گه‌وره‌ی ماده‌ی (٨) له‌ یاسای به‌رزه‌فنتکردنی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌ت و که‌رتی گشتی ژماره (١٤) ی ساڵی ١٩٩١ ی هه‌موارکراو، که‌ تیایدا جو‌ری سزاکانی دیاریک‌کرده‌ ئه‌و ئاسه‌وارانه‌شی ده‌ستنیشان‌کرده‌ که له‌ ئه‌نجامی سه‌پاندنی سزاکان ده‌که‌ونه‌وه و هیچ کام له‌ سزاکان به‌ شیوه‌یه‌کی راسته‌وه‌خۆ کاریگه‌ری نییه له‌سه‌ر ده‌رماله‌کان، هه‌روه‌ها له‌ به‌ریاریکی دادگای فه‌رمانبه‌رانی عێراق به‌ ژماره (٢٦٤١) ی ساڵی ٢٠١٧ هاتوه "ده‌سه‌لاتی کارگێری به‌ ده‌ستدریژی کار داده‌نریت ئه‌گه‌ر هاتو پێنه‌دانی ده‌رماله‌ی فه‌رمانبه‌ری وه‌ک ره‌نگه‌ریکی سزایی به‌کارهێنا." (عه‌بدول، ٢٠٢١، ١٤٧)

لقی سێهه‌م مافی سه‌رموچه‌ی سالانه‌ (العلاوة السنوية)

سه‌ره‌رای مافی موچه‌ و مافی ده‌رماله‌ جو‌راو جو‌ره‌کان، فه‌رمانبه‌ر شایسته‌ی مافی سه‌رموچه‌ی سالانه‌ ده‌بیت، که‌ به‌ریکی به‌راوه‌ی دیاریک‌راوه‌ به‌گه‌وره‌ی په‌له‌ و مه‌رته‌به‌ وه‌زیه‌یه‌کانی فه‌رمانبه‌ر (الجبوری، ٢٠١٢، ١٦٧). که‌واته‌ ده‌توانین بلین سه‌رموچه‌ بریتیه‌ له‌ به‌ریکی پاره‌ی زیاده‌ی سالانه‌ ده‌چیته‌ سه‌ر موچه‌ی بنه‌ره‌تی، له‌ ئه‌نجامی گواسته‌نه‌وه‌ فه‌رمانبه‌ر له‌ قو‌ناغیکه‌وه‌ بۆ قو‌ناغیکه‌ی تر به‌شیوه‌ی ئاسۆیی، دوای ته‌واوکردنی سالتیکی ته‌واو له‌ وه‌زیه‌دا، هه‌روه‌ک به‌ریاری ژماره (٣٢) ی دادگای فه‌رمانبه‌رانی عێراق له‌ ساڵی ٢٠١٤ جه‌ختی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ کردوه‌ته‌وه‌ که‌ "فه‌رمانبه‌ر شایسته‌ی سه‌رموچه‌ی سالانه‌ ده‌بیت به‌ته‌یه‌ریونی سالتیک به‌سه‌ر خزمه‌تی وه‌زیه‌یدا." (عه‌بدول، ٢٠٢١، ١٧٥)، سه‌رموچه‌ به‌گه‌وره‌ی یاسا ده‌ستنیشان‌کراوه‌ به‌هۆی ئه‌مه‌شه‌وه‌ ده‌چیته‌ سه‌ر موچه‌ی بنه‌ره‌تی فه‌رمانبه‌ر و موچه‌که‌ی زیاد ده‌کات، هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر سه‌ه‌ریکه‌ین موچه‌ی خانه‌نشین له‌سه‌ر بنه‌مای موچه‌ی بنه‌ره‌تی فه‌رمانبه‌ر ده‌ستنیشان ده‌کریت، که‌واته‌ سه‌رموچه‌ی سالانه‌ رۆلێکی باش ده‌گیریت، چونکه‌ ده‌چیته‌ سه‌ر موچه‌ی بنه‌ره‌تی و زیادی ده‌کات، لێره‌دا خالتیکی زۆر گه‌نگ ئاماژه‌ پێ ده‌ده‌ین که‌ سه‌رموچه‌ی سالانه‌ نه‌به‌سه‌راوه‌ته‌وه‌ به‌ هیچ مه‌رجیکه‌وه‌، به‌شیوه‌ی خۆبه‌خۆیی و دوای ته‌واوکردنی سالتیکی وه‌زیه‌ی ته‌واو فه‌رمانبه‌ر شایسته‌ی ده‌بیت به‌ حوکمی یاسا پێویست به‌هیچ رێوشوێنێکی کارگێری و شیوه‌ی (شکلی) نه‌کات، ماده‌ی (٥) ی یاسای موچه‌ی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌ت و که‌رتی گشتی ژماره (٢٢) ی ساڵی ٢٠٠٨ سه‌باره‌ت به‌ سه‌رموچه‌ی سالانه‌ به‌ ره‌هایی هاتوه، که‌واته‌ به‌بروایی ئیمه‌ یاساکه‌ هیچ ده‌سه‌لاتیکی مه‌زنه‌نده‌کردنی بۆ ئیداره‌ نه‌هێشته‌وه‌ له‌بێبه‌شکردنی یان دواخستنی سه‌رموچه‌ی فه‌رمانبه‌ر، به‌لام نابیت فه‌رمانبه‌ر دا‌برابیت له‌ وه‌زیه‌که‌ی له‌و ساله‌دا یان مۆله‌تی بێ موچه‌ی وه‌رگرتبیت، ئه‌گه‌رنا سه‌رموچه‌ی فه‌رمانبه‌ره‌که به‌گه‌وره‌ی ئەو حاله‌تانه‌ دوا ده‌که‌ویت (عه‌بدول، ٢٠٢٤، ٦٠). هه‌روه‌ها خالی (٣) رێتمایی ژماره (١٨) ساڵی ٢٠١٦ ی وه‌زاره‌تی دارایی و ئابوری حکومه‌تی هه‌رێمی کوردستان ئاماژه‌ی به‌وه‌ کردوه‌ هه‌ر کاتیک سوپاس و پێزانین ده‌دریته‌ فه‌رمانبه‌ر ده‌بیته‌ هۆی پێشخستنی سه‌رموچه‌که‌ی به‌گه‌وره‌ی ژماره‌ی سوپاس و پێزانینه‌کان بۆ هه‌ر سوپاس و پێزانینیک مانگیک له‌ سه‌رموچه‌که‌ی دینیته‌

پيشهوه به مهرچيک له سێ دانه زياتر نه بئيت له سالتیکی رازهدا، واته ئه گهر چوار سوپاس و پزانی نی ئاراسته کراسێ دانهی بۆ ههژمارده کریت.

تهوه ره ی دوهم

چوارچێوه ی یاسای مافه داراییه ناراسته و خوۆکانی فه رمانبهر

دوای تهوه ی فه رمانبهر له وه زیفه ی گشتی داده مه زریت، کۆمه لێک مافی بۆ دروست ده بئیت یه کێک له وه مافه گرنگانه بریتیه له مافه داراییه ناراسته و خوۆکانی، که گومانی تیدانییه فه رمانبهر هه میشه هه و ئی به ده سته پنانیان ده دات، یه کێک له پالنه ره بنه ره تیه کانی به رده وه امبونی فه رمانبهر له وه زیفه که ی بریتیه له مافه داراییه ناراسته و خوۆکانی که ئه م مافانه ده گرتیه وه (مافی پله به رزکردنه وه و مافی پایه به رزکردنه وه و مافی پشخستن)، بۆیه له م ته وه ره شدا چوارچێوه ی یاسای مافی پله به رزکردنه وه و مافی پایه به رزکردنه وه و مافی پشخستن و گه ره نتی یاسای پاراستنی ئه م مافانه ش ده خه ی نه رو، به سێ لقی جیاواز به م شێوه یه ی لای خواره وه:

لقی یه که م مافی پله به رزکردنه وه

یه که م: پیناسه ی پله به رزکردنه وه ی فه رمانبهر هه ره وک له ماده ی (٦/یه که م) له یاسای موچه فه رمانبهرانی ده و له ت هاتوه " پله به رزکردنه وه بریتیه له گواستنه وه ی فه رمانبهر له وه زیفه یه ی پری کردۆته وه بۆ وه زیفه یه کی دیکه که ده که ویته پله ی سه رو تر له وه پله یه ی به دوای پله که ی خویدا دیت له چوارچێوه ی پله به ندی وه زیفی. " یاسادانه ر مافی پله به رزکردنه وه ی فه رمانبهرانی به شێوه یه کی ورد ریکخسته وه، وه ک چۆن له ماده ی (١٨) ی یاسای رازه ی شارستانی ژماره (٢٤) ی سالی ١٩٦٠ ی هه مو ارکرا وه هاتوه فه رمانبهر بۆ پله به رزکردنه وه له سه ر بنه مای لیه اتوی و ماوه یی خزمه ت هه لده بژێدریت، جگه له وه زیفه کانی فیکاری و پزیشکی و ئه ندازیاری، که مه رجیان بۆ دانراوه که وه فه رمانبهران به روانامه ی زانستی به ده سته پین هاتو تا بئیت له گه ل ناو نیشانی کاره کانیان به پێی یاسای میلا کات. ماده ی (١٩) ی هه مان یاسا جه ختی له سه ر مه رجه کانی پله به رزکردنه وه کردوه ته وه. یاسادانه ری عێراق جارێکی دیکه مه رجه کانی پله به رزکردنه وه ی فه رمانبهرانی گشتی پشتر استکرده وه، وه ک چۆن له ماده ی (٦/دوهم) ی یاسای موچه ی فه رمانبهرانی ده و له ت و که رتی گشتی ژماره (٢٢) که له سالی ٢٠٠٨ هاتوه (رشید ٢٠٢٢، ٢٠).

دوهم: مه رجه کانی پله به رزکردنه وه

- ١- بونی وه زیفه یه کی چۆل له پله ی سه رو تری پله ی فه رمانبهره که له چوارچێوه ی میلا کی وه زیفی فه رمانگه که دا.
  - ٢- ته واکردنی ماوه ی بریار لیدراو بۆ پله به رزکردنه وه ی ده ق له سه ر هاتو له خشته ی هاو پێچی ئه م یاسایه.
  - ٣- ده بئیت فه رمانبهره که سه رجه م مه رج و لێوه شاوه یه داوا کراوه کانی تیدا به دیه اتبئیت بۆ پرکردنه وه ی ئه وه وه زیفه ی پالێورا وه تا پله که ی بۆ به رزیکریته وه.
  - ٤- سه لماندنی توانا و لیه اتوی فه رمانبهر له سه ر به رتیه بردنی ئه وه وه زیفه یه ی بۆی به رزده کریته وه ئه مه ش به راسپارده ی سه روکه راسته و خوۆکه ی و په سه ندکردنی سه روکی بالآ ده بئیت.
- ئه م مه رجانیه ی سه ره وه پێویسته هه مو یان به دی هاتبن نه ک هه ندیکیان، چونکه له ده قی ماده که دا هاتوه " مه رجه بۆ پله به رزکردنه وه ئه م مه رجانیه هه بن" که واته یاسادانه ر هه مو مه رجه کانی به یه که وه هه ژمار کردوه بۆ پله به رزکردنه وه، هه ره ها بریاری دادگی فه رمانبهرانی عێراق به ژماره (١٢٠٨) له سالی ٢٠١٥ جه ختی له سه ر ئه وه کردوه ته وه مه رجه هه مو مه رجه کانی پله به رزکردنه وه به یه که وه هاتبنه دی بۆ پله به رزکردنه وه ی فه رمانبهر (عه بدول، ٢٠٢١، ٢٣١)، هه ره ها له بریاری دادگی فه رمانبهرانی عێراق به ژماره (٤٣) ی سالی ٢٠١٤ هاتوه فه رمانبهر له ریکه وتی شایسته بونی پله به رزکردنه وه ی بۆ هه ژمار ده کریت (عه بدول، ٢٠٢١، ١٧٦) هه رچه ند بریاری کارگێری دواکه وتبئیت تابه ت به پله

بهرزکردنه وه که ی به مهرچیک فه رمانبهره که خوی هوکاري ئەم دواکه وتنه نه بو بئیت، وه کو ئەوهی سزایه کی بهرزهفتکاری درابئیت، چونکه ئاسه واری سزاکان دهنه هوی دواخستنی پله بهرزکردنه وه (عبدول، ۲۰۱۶، ۱۰۳).
 گهرهنتیه کی دیکه بۆ پله بهرزکردنه وه بریارێکی ته شریعی بو به ژماره (۱۲۱۶) له سالی ۱۹۷۸ ده رچو که ئەمه ی له خوگرتبو: پله بهرزکردنه وه ی فه رمانبهر هه ژمارده کریت له ریکه وتی شایسته بونی یاسای، گهرهاتو فه رمانبهره که رۆلی نه بو له دواخستنی بهرزکردنه وه که ی، ههروه ها نابئیت هه یچ رینگریه کی دیکه هه بئیت به پێ یاسا و په پیره و ریساکانی راژه ی به رکار که ببئته هوی دواخستنی پله بهرزکردنه وه له ماوه ی دیاریکراویدا. ههروه ها بریارێکی ته شریعی دیکه به ژماره (۴۵۲) له سالی ۱۹۸۰ ده رچو که تیایدا هاتوه، شایسته بون بۆ پله بهرزکردنه وه و زیاده ی سالانه ی سه رموجه بۆ فه رمانبهرانی که رتی گشتی و که رتی ئیشترای و که رتی تیکه ل بریتیه له رۆژی یه که می ئەو مانگه ی که فه رمانبهره که تیایدا شایسته ی هه ر یه ک له و مافانه ده بئیت (عه بدول، ۲۰۲۴، ۶۳ و ۶۴).

ههروه ها کۆمه لێک ریشوئین هه یه پئویسته جیه جی بکرتن له کاتی پله بهرزکردنه وه ی فه رمانبهران ئەویش له ماده کانی (۷ و ۶) له یاسای موجه ی فه رمانبهرانی ده ولت و که رتی گشتی ژماره (۲۲) ی سالی ۲۰۰۸ ی هه موارکراو هاتون که ئەمانه ن:

سه رته تا ده بئیت فه رمانبهره که داواکاریه ک بۆ پله بهرزکردنه وه ی پشککه ش بکات، واته پله بهرزکردنه وه ی فه رمانبهر به شیوه ی خو به خو (تلقائی) له لایه ن ئیداره وه ئەنجام نادریت، ئەمه په یوه سته به لایه نی (شکل).
 ئەو شیوه یه ی (شکل) که پئویسته ده سه لاتێ کارگێری بیگرتته بهر بریتیه له پیکه ئینانی لیژنه یه کی (۳) ئەندامی که ژماره ی ئەم لیژنه ش به دیاریکراوی (حصه) هینراوه، واته ناتوانریت زیاده که م بکرت، هه ر زیاد و که م کردنیک له ژماره ی لیژنه که بریاری پیکه ئینانی لیژنه که له که دار ده کات به له که ی شیوه (عیب شکل)، لیژنه که ش به فه رمانی وه زیر یان سه رۆکی لایه نی نه به ستراو به وه زاره ت یان به فه رمانی هه ر که سیک که ئەوان ئەو ده سه لاتیه ی پنده دهن پیکه هینریت، به پیکه وانیه ی ئەمه وه بریاری پیکه ئینانی لیژنه که له که دار ده بئیت به له که ی نه بونی ده سه لات (عیب عدم اختصاص)، جگه له م دو حالته ی سه ره وه بریاری پیکه ئینانی لیژنه که به پوجه لکراوه داده نریت. ههروه ها پئویسته ده سه لاتێ کارگێری له کاتی پیکه ئینانی لیژنه ی پله بهرزکردنه وه ره چاوی پله ی وه زیفی ئەندامه کانی لیژنه که بکات به م شیوه یه: ده بئیت پله ی وه زیفی سه رۆکی لیژنه که که متر نه بئیت له (یاریده ده ری به رتیه به ری گشتی)، پله ی وه زیفی دو ئەندامه که ی تر که متر نه بئیت له (به رتیه به ر)، دوپاتی ده که ی نه وه ئەگه ره چاوی ئەم مه رجه شیوه یه (شکل) یه نه کرا ئەوه بریاری پیکه ئینانی لیژنه که له که دار ده بئیت به له که ی شیوه (شکل).

دوای ئەوه لیژنه که لیکۆلینه وه ده کات له هه بونی مه رجه کانی پله بهرزکردنه وه له ماوه ی (۶۰) رۆژدا له ریکه وتی وه رگرتنی داواکاریه کانی پله بهرزکردنه وه، واته نابئیت زیاتر بئیت له (۶۰) رۆژ چونکه ئەو ماوه یه له نزامی گشتیه بۆ بهرژه وندی فه رمانبهره که و فه رمانگه که دانراوه و پئویسته لیژنه که پئوه ی پابه ندبئیت، دوای دئنیابون له هه بونی مه رجه کان، لیژنه که پشینیاردیه کات بۆ پله بهرزکردنه وه ی فه رمانبهره که، به گوێره ی ماده ی (۷) له یاسای موجه ی فه رمانبهرانی ده ولت و که رتی گشتی ژماره (۲۲) ی سالی ۲۰۰۸ ی هه موارکراو پئویسته بریاری پله بهرزکردنه وه له لایه ن وه زیر یان سه رۆکی لایه نی نه به ستراو به وه زاره ت ده رچئیت، ده رکردنی بریاری پله بهرزکردنه وه که سییه رینگه پیدراو نییه بدرئیت به هه یچ که سیکی دیکه جگه له و دوکه سه، دادگای فه رمانبهرانی عیراقی له بریاری ژماره (۹۷) ی سالی ۲۰۱۶ ئەوه ی دوپاتکرده "وه زیر بۆ نییه ده سه لاتێ پله بهرزکردنه وه ی فه رمانبهریک بداته به رتیه به ره گشتیه کان له وه زاره ته که ی" (مجلس الدولة وفتاواه ۲۰۱۶، ۲۰۱۷، ۲۲۱).

پاش ده رچونی بریاری کارگێری تابه ت به پله بهرزکردنه وه که، فه رمانبهره که له ریکه وتی شایسته بونی بۆ هه ژمار ده کریت، هه رچه نده ده رکردنی بریاره کارگێریه که ش دواکه وتبئیت، به و مه رجه ی خودی فه رمانبهره که رۆلی نه بو بئیت له

دواخستنی پله بهرزکردنه وه که ی، وه کو ئه وهی سزایه کی بهرزفتکاری درابیت (عهبدول، ۲۰۲۴، ۶۷)، هه ندیک جار بریاری پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه ران دوا ده که ویت به هۆی په سه ندنه کردنی بودجه ی گشتی ده ولته، لیره دا فه رمانبه ره که له رۆژی شایسته بونی به پله بهرزکردنه وه بۆی هه ژمارده کریت هه رچه نده ده رکردنی بریاری پله بهرزکردنه وه دوا که وتبیت (الکربانی، بلا تاریخ، ۹۶).

به لām نه گه رها تو لیژنه که لیکۆلینه وهی کرد له هه بونی مه رجه کانی پله بهرزکردنه وه دواتر داواکاری فه رمانبه ره که ی بۆ پله بهرزکردنه وهی ره تکرده وه به هۆکاری نه بونی مه رجه کان، فه رمانبه ره که له م حالته دا چ مافیکی هه یه؟ به پروای ئیمه له م حالته دا فه رمانبه ره که ده توانیت ناکۆکیه که به ریته به رده م ده سته ی بهرزفتکاری هه ریم به گویره ی مادده ی (۱/۲۰) له یاسای ئه نجومه نی شورای هه ریم ژماره (۱۴) ی سالی ۲۰۰۸.

یاسادانه ر له مادده ی (۸) له یاسای موچه ی فه رمانبه رانی ده ولته ر په چاوی به رژه وه ندی فه رمانبه ری پله بهرزکراوه ی کردوه له کاتی پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه ر وه ه ژمارکردنی موچه که ی به م شیوه یه: ئه گه ر ها تو موچه ی فه رمانبه ری پله بهرزکراوه له گه ل یه کیک له و مه رته بانه ی بۆی به رزه کرایه وه وه کو یه ک وابو، ئه وه موچه ی مه رته به ی دواتری ئه و مه رته به ی پیده دریت که وه کو موچه که ی وایه. یان ئه گه ر ها تو موچه ی فه رمانبه ری پله بهرزکراوه ده که وته نیوان دو مه رته به له و پله یه ی بۆی بهرزکراوته وه، ئه وه موچه ی مه رته به به رزه که وه رده گریت. هه روه ها له مادده ی (۹ | یه که م) له یاسای موچه ی فه رمانبه رانی ده ولته ها تو ئه گه ر پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه ر ئه سته م بو بۆ پله ی دواتری پله که ی خۆی یان پیدانی سه رموچه ی سالانه بۆ گه یشتنی موچه که ی به لایه نی سه روی پله که ی، ئه و ریگه پیدراوه سه رموچه ی سالانه ی به رده وام بیت بۆ پله ی دواتری پله که ی خۆی.

سینیه م: راگرتنی مافی پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه ران و لیکه وته کانی: لیره دا ئاماژه به دو بریاری ئه نجومه نی وه زیرانی هه ریم ده که ین ده رباره ی راگرتنی پله بهرزکردنه وه:

یه که میان: به پیتی رینمایی وه زاره تی دارایی و ئابوری هه ریم به ژماره (۱۱) ی سالی ۲۰۱۶ و به پشتبه ستن به بریاری ئه نجومه نی وه زیرانی هه ریمی کوردستان به ژماره (۵۶) له ریکه وتی (۲۰۱۵/۱۲/۲۱) ده رچوه، که تیایدا پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه رانی گشتی له هه ریمی کوردستان له (۲۰۱۶/۱/۱) راگرت، ده سته ی گشتی ئه نجومه نی شورای هه ریم هه لۆیستی خۆی له سه ر بریاری راگرتنی پله بهرزکردنه وه فه رمانبه رانی هه ریمدا له بریاری ژماره (۲۴/ده سته ی گشتی/به رزه فتکاری/۲۰۱۷) جه ختی له سه ر ئه وه کردۆته وه " مه رجه ی پله ی چۆل له میلاکی وه زاره ت گرتدراوه به په سه ندکردنی یاسای بودجه و له بهر ئه وه ش ده سه لاتی کارگێری خۆی نه گرتۆته وه له پله بهرزکردنه وهی پیداچوکار (داواکار) به لکو سه یرکردنی داواکاریه که ی دواخستوه تا کاتی په سه ندکردنی یاسای بودجه ی گشتی. " (عهبدول، ۲۰۲۱، ۲۶۰)، ئه و هۆکاره ی ده سه لاتی کارگێری پشتی پۆ به سته بۆ دواخستنی پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه ران که په سه ند نه کردنی بودجه ی گشتیه نامه شروع و نایاساییه، چونکه په سه ندنه کردنی بودجه ی گشتی بۆ ئه و ماوه زۆره که زیاتره له (۹) سال به ته وای پیچه وانه ی یه کیک له بنه ما سه ره کییه کانی بودجه ی گشتیه که ئه ویش بریتیه له بنه مای بودجه ی سالانه که مانای ئه وه یه ده بیت بودجه به شیوه ی سالانه له لایه ن ده سه لاتی یاسادانانه وه یاسای بۆ ده ربکریت (ناشد، ۲۰۰۳، ۲۸۴)، جگه له وه بودجه ی گشتی سه روستیکی کاتی سالانه ی هه یه تابه ته به سالیکی دیاریکراوه که له ناو یاسای بودجه ئاماژه ی پیکراوه (شکری، بلا تاریخ، ۴۲)، بۆیه ئیمه بروامان وایه هۆکاری بریاری راگرتنی پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه رانی هه ریمی کوردستان تا په سه ندکردنی بودجه ی گشتی هۆکاریکی مه شروع نییه، چونکه په سه ندنه کردنی بودجه بۆ ئه و ماوه زۆره پیچه وانه ی بنه مای سالانه ی بودجه ی گشتیه. له سه ر ئه م بنه مایه ش پله بهرزکردنه وه مافیکی یاسایی فه رمانبه رانه پالپشت به و ده قه یاساییانه ی ئاماژه مان پیکرد له پیشه وه، حکومه تی هه ریمی کوردستان زیاتره له (۹) ساله ئه م مافه ی فه رمانبه رانی زه وت کردوه، راگرتنی پله بهرزکردنه وهی فه رمانبه ران بۆ ئه و ماوه زۆره دژی هه مو یاسا و رینمایه کانه، رینمایی دارایی ژماره (۱۱) ی سالی ۲۰۱۶ نابیت چی دیکه جیبه جیبکریت، چونکه پیچه وانه یاسا به رکاره کانه،

له فه توایه کی ئەنجومه نی دهولهی عێراقی به ژماره (٣٤) له سالی ٢٠٢٣ دا هاتوه " کار به حوکمه کانی په پیره وئیک ناکریت ئە گهر هاتو دژیه ک بو له گهل حوکمه کانی یاسادا. " (عه بدول، ٢٠٢٥، ٨٢)

دوه میان: به پیتی گشتاندنی دارایی ژماره (٣) له ریکه وتی (٢٠٢٥/٢/١٢) به پشتبهستن به بریاری ئەنجومه نی وهزیرانی ههریمی کوردستان به ژماره (٢٦٩) له ریکه وتی (٢٠٢٥/٢/٥) ده رچوه، تایبهت به راگرتنی هه ژمارکردنی ده رماله ی نوئ و سه رموجه ی سالانه و هه ژمارنه کردنی پروانامه ی نوئ بو ئەوانه ی له کاتی وهزیفه ی گشتی به دهستی دین و راگرتنی پله به رزکردنه وه بو سالی ٢٠٢٥ تا وه کو بودجه ی گشتی فیدرالی په سه ند ده کریت، لیره دا سه بارهت به بریاری راگرتنی هه ژمارکردنی ده رماله ی نوئ و سه رموجه ی سالانه و هه ژمار نه کردنی پروانامه ی نوئ بو ئەوانه ی له کاتی وهزیفه ی گشتی به دهستی دین بو سالی ٢٠٢٥ ئە گهر ئاسه واری بریاره که به رده وام بیته وه بریاره که دژی یاسا به رکاره کانه به تایبهت یاسای راژه ی شارستانی و یاسای موجه ی فه رمانبه ران، چونکه فه رمانبه ر چه ندین مافی بو دهسته به رکاره له م دو یاسایه دا، وه کو مافی ده رماله ی (پروانامه، هاوسه ریتی، مندال، جوگرافی، پایه، مه ترسی...) بو نمونه له کاتی هاوسه رگری، بونی مندال، وه رگرتنی پۆست مافی وه رگرتنی ده رماله ی هه یه، یان له کاتی به دهسته پیتانی پروانامه ی به رزتردا ده رماله ی پروانامه که ی زیاد ده بیته، ئیتر چون ده کریت پروانامه ی بو هه ژمارنه کریت له کاتیکدا به پیتی یاسا خویندویه تی و مؤله تی خویندنی پیدراوه، له بریاری دادگی فه رمانبه رانی عێراق به ژماره (١٤٤٦) له سالی ٢٠١٧ هاتوه " ئە ژمارکردنی پروانامه ی خویندن بو ئە وه فه رمانبه رانه ی به دهستیان هیناوه له کاتی خزمه تدا به پیتی یاسا، ئە وه مافیکی به دهسته توه رینگه نادریت دهستی بو بێردریت. " (عه بدول، ٢٠٢٥، ١٧١)، یان سه رموجه ی سالانه که بره پاره یه کی که می دیاریکراوه به گویره ی پله وهزیفیه کان، به پیتی یاسای موجه له کاتی ته و او کردنی سالیکی خزمهت ده دریت به فه رمانبه ر. لیره دا ده توانین بلین گشتاندنی دارایی ژماره (٣) ی سالی ٢٠٢٥ دژی یاسا به رکاره کان نییه، چونکه دوا ی په سه ندکردنی بوجه ی سالی ٢٠٢٥ به ئاسه واری گه راوه ی (اثر رجعی) مافه کان ده گه رینریتته وه بو فه رمانبه ران بو نمونه سه رموجه ی فه رمانبه ر به گویره ی ریکه وتی شایستبونی سه رموجه که ی بو ده گه رینریتته وه و بوئ ئە ژمارده کریت. راگرتنی پله به رزکردنه وه ی فه رمانبه ر کۆمه ئیک کاریگه ری و لیکه وته ی یاسای و دارایی لیکه و ته وه به جو ریک که ئە سه تمه بخریتته وه سه ر په وتی یاسای خوئ، گرنگترین لیکه و ته کانیش ئە مانه ن :

- ١- به رزنه کردنه وه ی پله ی وهزیفی فه رمانبه ران ده بیته هۆی که مبنه وه ی کۆی گشتی موجه ی فه رمانبه ر.
- ٢- ده بیته هۆی له ده ستدانی ئە وه بره زیاده ی پاره که به هۆی پله به رزکردنه وه ی فه رمانبه ر که ده چیتته سه ر موجه ی بنه رتی.
- ٣- که مبنه وه ی بره پاره ی سه رجه م ئە وه ده رمالانه ی که به ریتیه ی سه دی له سه ر موجه ی بنه رتی ده درین به فه رمانبه ر، وه ک ده رماله ی پروانامه، ترسنای، پایه، ده رماله ی تایبه تی هه لگرانی پروانامه ی ماسته رو دکتورا.
- ٤- به رزنه کردنه وه ی پله ی وهزیفی فه رمانبه ران ده بیته هۆی پیتلکردنی مافی (پیتخستن) که فه رمانبه ر به به دهسته پیتانی پروانامه بوئ هه ژمارده کریت بۆمه به ستی پله به رزکردنه وه.
- ٥- که مبنه وه ی (موجه ی خانه نشینی)، چونکه فه رمانبه ر به پله ی که متر له و پله یه ی شایسته یه تی خانه نشین ده کریت، به تایبه تی موجه ی خانه نشینی لیکه و ته یه کی کاریگه ره به هۆیه وه موجه ی خانه نشینی فه رمانبه ر که متر ده بیته له بری ئە وه موجه یه ی شایسته یه تی.
- ٦- به هۆی پله به رزنه کردنه وه ی فه رمانبه ران وه کو ئە وه وایه هه مو فه رمانبه رانی هه ریم هه شت جار سزای سه رزنه نشتکردن (التویخ) یان سه پینراییت به سه ریاندا، چونکه سزای سه رزنه نشتکردن بۆماوه ی یه ک سال پله به رزکردنه وه ی فه رمانبه ره سزادراوه که دوا ده خات، به پیتی حوکمه کانی ماده ی (٨/چوارهم) له یاسای به رزنه نشتکردنی فه رمانبه رانی ده ولت و که رتی گشتی ژماره (١٤) ی سالی ١٩٩١. ئە مه له کاتیکدا ئاسه واری سزای سه رزنه نشتکردن ئە وه نده قورسه که به پیتی ماده ی (٨/حه و ته م/أ) ئە گهر فه رمانبه ر له ماوه ی (٥) سالدای سزای سه رزنه نشت بدریت

ئەوا سزای سێهەمیان دەبێت بە سزای فەسلکردن، چونکە بەپێی یاساکە رێگە پێدراو نییە لە ماوەی پینچ ساڵدا سێ جار فەرمانبەر سزای سەرزەنشتکردن بدرێت. یان وەکو ئەو وایە (٣٢) جار فەرمانبەرە کە سزای سەرنجراکێشان (لفت النظر) درابێت کە هەر جارێک لە سزادانی سێ مانگ پلە بەرزکردنەوێ دواوە کە وێت بەپێی ماددە (٨/یە کەم) لە هەمان یاسای سەرەو. یان وەکو ئەو وایە فەرمانبەرە کە (١٦) جار سزای هۆشدارى پێدان (الانذار) درابێت کە بۆ یە کجار سزادان شەش مانگ پلە بەرزکردنەوێ فەرمانبەر دوا دەکەوێت بەپێی ماددە (٨/دوهم) لە یاسای بەرزەفەتکردنی فەرمانبەرانى دەوڵەت و کەرتى گشتى.

٧- راگرتنى پلە بەرزکردنەوێ فەرمانبەر لیکەوتیکی زۆر کاریگەر و ئالۆزی دروستکردووە، بەم جۆرە ئەگەر پلە بەرزکردنەوێ فەرمانبەرانى گشتى دوبارە دەستپێکاتەو، چون بۆ ئەو فەرمانبەرە ئەنجام دەدرێت کە پێشوتر شایستە بون، یان ئەو فەرمانبەرە خانەنشین بون چون بۆیان هەژمار دەکەیت یان ئەو فەرمانبەرە مردون، بە برۆای ئێمە بۆ ئەم بابەتە باشتر وایە یاسایە کى تايبەت دەریچیت لەلایەن پەرلەمانى کوردستان، بە شێوەیە ک یاساکە هەمو ئەم حالەتەنەى سەرەو لە خۆبگریت، بە شێوەیە ک کەتیايدا چارەسەرى گونجاو و دادپەرورەنە بۆ هەمو ئەو لیکەوتە ئالۆزانەى ئاماژەمان پیکرد بکریت.

لقى دوهم مافی پایه بەرزکردنەو (تەرقیەى وەزىفەى)

یە کەم: پێناسەى کى گشتگیر بۆ مافی پایه بەرزکردنەوێ فەرمانبەر کراوە، کە بریتىیە لە بەرزبونەوێ پێگەى یاسایى فەرمانبەر لە پۆستیکەو بۆ پۆستیکى پلە بالاتر (الوهاب، ٢٠١٢، ٤١٨). یان گواستەوێ فەرمانبەرە لە پەیزەى (سەلم) ی کارگیریدا، لە ئاستیکى نزمەو بۆ ئاستیکى بالاتر، و ئەم گواستەوێ پەيوەستىشە بە سودى ماددى و مەعنەو، دەسەلات و بەرپرسیاریەتى لەخۆدەگریت بۆ فەرمانبەرە کە (عفیفى، ٢٠١٦، ١٣٦). لە روى بنەمای گشتیەو تەرقیەى کردن لە پۆستە کارگیریه کەن هیچ زیادەیه ک لە مۆچەى فەرمانبەرە کە دروست ناکات، بەلام یاسای مۆچەى فەرمانبەرانى دەوڵەت و کەرتى گشتى تەرقیەى وەزىفەى بەستۆتەو بە زیادکردنى مۆچە بە شێوەیە کى گشتى، سىستى تەرقیە کردن پشت بە کۆمەلە بناغەیه ک دەبەستیت بە گۆپەرەى سروشتى کارى فەرمانبەرە کە ئەویش ئەمانەى خوارەو:

- ١- لەسەر بنەمای لە پێشینهى.
- ٢- لەسەر بنەمایى توانا و لێهاتوى.
- ٣- لەسەر بنەمای کۆکردنەوێ لە پێشینهى و توانا و لێهاتوى پێکەو (حمە کریم و سەعید، ٢٠١٧، ٢٥٤).

دوهم: حالەتە کانى پایه بەرزکردنەو

- ١- بەرزبونەوێ پایه و پلەى فەرمانبەر پێکەو وەکو فەرمانبەرێک کە پلەى دەبێتە (٦) و پایه کەشى لە یاریدەدەرى یاساییهو دەبێتە یاسایى و ئەمە ئیستا کارى پێدەکریت لە عێراق و هەرئیمى کوردستان.
- ٢- فەرمانبەر پایهى بەرزدەبێتەو بەلام پلە کەى ناگۆریت لەبەر ئەوێ پلە کەى گونجاو لە گەل ئەو پایهى بۆى بەرزکراوەتەو، بۆنمونه فەرمانبەرێک مۆچە بنەرەتیه کەى بریتىیه (٣٧٤,٠٠٠) دینار پلەى (٦) پایه کەى بەرزدەبێتەو لە یاریدەدەرى یاسایى بۆ یاسایى (دەرگەلێ، ٢٠٢٤، ٩٧).
- ئەوێ لێرەدا شایەنى ئاماژە پێدانە و لە فەرمانگە کانى هەرئیمى کوردستان زۆر بەرونى هەستى پێدەکەین، زۆرى پایه بەرزکردنەوێ فەرمانبەرە، بۆنمونه فەرمانگە هەیه هەشت بەرئۆبەرى تێدايه لە کاتیکدا لە پەیکەرى رێکخستنى فەرمانگە کە پینچ بەرئۆبەرایەتى هەیه کەواتە (٣) بەرئۆبەریان زیادەن کارى فەرمانبەرى ئاسایى دەکەن.
- گەرەنتى یاسایى پاراستنى مافی پایه بەرزکردنەوێ فەرمانبەر کەمترە لەچاو گەرەنتىیه کانى مافی پایه بەرزکردنەوێ فەرمانبەر، چونکە پلە بەرزکردنەوێ رێکخستنى تەواو یاسایى بۆ کراوە بەپێى یاسای رازەى شارستانى و یاسای مۆچەى دەوڵەت، بەلام پایه بەرزکردنەوێ ئەو رێکخستنه ورده یاساییه بۆ نە کراوە (رشید، ٢٠٢٢، ٣١)، بەبرۆای ئێمە دەسەلاتى

دهبیت به دهقی یاسا بیت، به پیچه وانه وه کاری پیناکریت (عه بدول، ۲۰۲۴، ۷۶)، نه و پیشخستنا نه ش که له یاسای راژهی شارستانی و یاسا په یوه نندیداره کان ئامازه یان پیکراوه که ئه وانیش بریتین له و پیشخستنا نه ی که فرمانبر به ده دهسته یانی بروانامه یان به ته و اوکردنی خولی مه شق و راهینان شایسته ی ده بیت له ماده ی (۱۹) له یاسای راژهی شارستانی ئامازه ی پیکراوه. هه روه ها فرمانبر به وه رگرتی سوپاس و پیزانین شایسته ی پیشخستن ده بیت به گوپره ی ئه حکمه کانی ماده ی (۲۱/یه که م) له یاسای به رزه فتکردنی فرمانبرانی ده ولت و کهرتی گشتی ژماره (۱۴) ی سالی ۱۹۹۱ ی هه موارکراو، ئه مه جگه له و پیشخستنا نه ی که له ماده ی (۵۰/پینجه م/۱) ی له یاسای راژهی شارستانی ئامازه یان پیکراوه، تایبته به ته و اوکردنی خویندن له پیش کۆتای هاتی ئه و ماوه یه ی فرمانبر مؤلته ی خویندن و هه رگرتوه. لیره ده ته وه ی جیگه ی گرنگی پیدانه ئه وه یه پیشخستن به ده دهسته یانی بروانامه بو مه به سستی پله به رزکردنه وه به هوی راگرتی پله به رزکردنه وه له (۲۰۱۶/۱/۱) جیبه جی ناکریت له لایهن ده سه لاتی کارگپریه وه، پالپشت به رینمای دارایی ژماره (۱۱) ی سالی ۲۰۱۶ که تایبته بو به راگرتی پله به رزکردنه وه فرمانبران.

له بریاریکی ده سته ی به رزه فتکاری فرمانبرانی هه ریم به ژماره (۲۰۲۴/ب/۵۴) له ریکه وتی (۲۰۲۴/۱۰/۲۲) هاتوه ئه و فرمانبرانه ی به پی یاسا و رینماییه کان بروانامه به ده سته هینی له کاتی وه زیفه دا و له سپوریه که ی خویدا ئه و ده بیت به پی بروانامه که ی موچه که ی له و پله یه دا بیت که بروانامه که ی پی ده دات ئه گه رها تو نه گه یشتبوه ئه و پله یه و ئه مه ش به پله به رزکردنه وه دانانریت، به لکو ده سته ی به رزه فتکاری فرمانبران به مافیکی داناوه که یاسا به فرمانبره ی ده دات، هه روه ها ده سته که دوپاتی ئه وه ده کاته وه که ئه وه هه موارکردنه وه ی موچه یه به پی بروانامه ی به ده سته ها تو، ئه وه ش ده قی یاسابه و رینمای نانوایت یاسا رابگریت، چونکه له روی پله به ندییه وه رینمای نزمتره له یاسا (بریار ی ۵۴، بلاونه کراوه یه، ۲۰۲۴)، بیگومان ئه م بریاره ده رفه تیکی باشه بو ئه و فرمانبرانه ی هه مواری موچه کان یان نه کراوه ته وه به پی بروانامه کان یان و له پله ی دروستی خو یان دانه نراون، بو یه ده توانن پالپشت به م بریاره داواکاری پیشکش بکه ن بو هه موارکردنه وه ی موچه و پله کان یان، ئه گه ر داواکه یان ره تکرایه وه ئه و ده توانن په نا بنه به ر ده سته ی به رزه فتکردنی فرمانبرانی هه ریم بو تو مارکردنی داوا له م باره یه وه.

به لام وه زاره قی دارایی حکومه تی هه ریمی کوردستان له هه لویتستیکی نایاسایدا پابه ندی ئه م بریاره ی ده سته ی به رزه فتکاری فرمانبرانی هه ریم نه بو و ره تیکردوه به نوسراوی ژماره (۲۵۸۲) له ریکه وتی (۲۰۲۵/۵/۸)، هه رچه نده ده سه لاتی کارگپری له روی یاسایه وه پابه نده به جیبه جی کردنی بریار ی ده سته ی به رزه فتکاری فرمانبرانی هه ریم، چونکه ئه گه ر جیبه جی ناکت روی یاسایه وه لپرسینه وه ی له گه ل ده کری به م شیوه یه ی لای خواره وه:

۱- هه ر فرمانبره ریک خوی گرتوه له جیبه جی کردنی حوکمیک یان فرمانیکی ده رچو له دادگا یان له هه ر ده سه لاتیکی تایبته مند، فرمانبره که سزا ده دریت به به ندرکردن و غه رامه کردن یا خود به یه کیک له م دو سزایه به گوپره ی ماده ی (۳۲۹/دوه م) له یاسای سزادانی عیراقی ژماره (۱۱۱) ی سالی ۱۹۶۹ ی هه موارکراو، ئه مه ش ناو ده بریت به به رپرسیاریتی سزایی.

۲- به پی ئه حکامی ماده ی (۴/دوانزه یه م) له یاسای به رزه فتکردنی فرمانبرانی ده ولت و کهرتی گشتی ژماره (۱۴) ی سالی ۱۹۹۱ ی هه موارکراو، ئه گه ر فرمانبر بریار ی دادگا جیبه جی نه کات، به سه رپیچی به رزه فتکاری هه ژمارده کریت، ئه م سه رپیچیه ش به سزاکانی هاتو له ماده ی (۸) ی هه مان یاسا و ریککاره کانی ماده ی (۱۰) ی یاساکه، سزای به رزه فتکاری به سه ردا ده سه پینریت، ئه مه ش ناو ده بریت به به رپرسیاریتی به رزه فتکاری.

۳- به گوپره ی ماده ی (۱/حه وته م) له یاسای ده سته ی ده سپاکی هه ریمی کوردستان ژماره (۳) ی سالی ۲۰۱۱، تاوانی هاتو له ماده ی (۳۲۹) له یاسای سزادانی عیراقی به یه کیک له تاوانه کانی گهنده لی ئه ژمارکراوه به پی ئه حکامی ماده ی (۱۳/پینجه م/۲) ی هه مان یاساش ئه و فرمانبرانه ی حوکمه کانی ئه م یاسا ده یانگریته وه به تاوانی گهنده لی به مه به ست بو یان هه ژمارده کریت و حوکمه که شی به عه زلکراو له وه زیفه داده نریت به گوپره ی ماده ی (۱۳/پینجه م/۱) ی هه مان یاسا.

٤- سزای مه دهنی (قه ره بوکردنه وه) ئه گهر دهسه لاتی کارگێری خۆی گرتوه له جیبه جێکردنی حوکمیکی دادگا، ئه وه کارێکی نامه شروع کردوه و بهرپر سياریه تی بو فه مانگه که و فه مانبه ره که دروست ده بێت، هه ردوکیان هاوبه شن له پیدانی قه ره بوکردنه وه، فه مانبه ری خاوه ن بهرزه وهندی بۆی هه به داوای قه ره بوکردنه وه بکات، به هۆی خۆگرتنه وهی دهسه لاتی کارگێری له جیبه جێکردنی بریاری دادگا به مه رجیک توشی زیان بو بێت به هۆی ئه م کاره ی دهسه لاتی کارگێری (أحمد، ٢٠٢٢، ١٣٨).

کۆتایی

له کۆتایی توێژینه وه که ماندا گرن گتیرین ئه و ده رئه نجامانه ده خه ی نه رو که له میانه ی توێژینه وه که ماندا پێیگه یشتوین، ههروه ها ئاماژه به گرن گتیرین ئه م راسپاردنه ده که یین، که بۆ چاره سه رکردنی کێشه ی توێژینه وه که مان پێیگه یشتوین به م شیوه یه ی خواره وه:

یه که م: ده رئه نجامه کان

١- زۆرینه ی مافه داراییه کانی فه مانبه ری گشتی له عێراق و هه رێمی کوردستان له لایه ن یاسا دانه ره وه به شیوه ی ده قی دیاریکراو و راشکاوانه هاتون، واته دهسه لاتی کارگێری هه یچ دهسه لاتیکی مه زه نده کردنی مافه داراییه کانی فه مانبه ری نییه له که م یان زیاد کردنی. ئه مه ش خۆی له خۆیدا گه ره نتیبه که بۆ پاراستنی مافه داراییه کان، چونکه له ژێر تایبه تمه ندی دهسه لاتی یاسا دانا ن رێکخراو و دورخراونه ته وه له ژێر دهستی دهسه لاتی کارگێری.

٢- رێکه وتی وه رگرتنی موچه ی فه مانبه ر مانگیکه، ژماره ی رۆژه کانی هه مو مانگیکیش بۆ وه رگرتنی موچه و شایسته داراییه کانی فه مانبه ر (٣٠) رۆژه، که واته هه ر دواکه وتنیک له پیدانی موچه به فه مانبه ر پێچه وانه یاسیه.

٣- بریاری پاشکه وتکردنی موچه ی فه مانبه رانی هه رێمی کوردستان به ژماره (٦٤) له سالی ٢٠١٦، بریاری ژماره (٧٧) ی ئه نجومه نی وه زیان له سالی ٢٠٢٠ تایبه ت به خۆگونجاندنی دارایی که رێژه به ک له موچه ی فه مانبه ران بدران، بریاری ژماره (٥٠) ی ئه نجومه نی وه زیان له سالی ٢٠٢٠ که تایبه ت بو به خه رجکردنی (٥٠٪) موچه و ده رما له کانی خاوه ن وه زیفه بالاکان، هه مویان پێچه وانه ی یاسان، چونکه موچه ی فه مانبه ر به یاسا دیاریکراو و هه ر به یاساش ده توانرێت که م و زیاد بکریت.

٤- بریاری راگرتنی ده رما له ی کاری سه ره رایی که ده دریت به فه مانبه ر کاتیکی له دوای کاتژمێره کانی کاتی ئاسایی ده وامکردنی کاری زیاده ده کات، پێچه وانه ی ده قیکی راشکاوی یاسیه وه بریاری راگرتنی ده رما له ی مه ترسی پێشه یی فه مانبه رانی یاسایی فه مانبه رانی به شی یاسای وه زاره تی خۆیندنی بالآ و توێژینه وه ی زانستی پێچه وانه ی نوسراوی ژماره (ق/٢/١٤/٤٥٨٧/٢٩٥) له رێکه وتی (٢٠٠٨/١١/١٣) ی ئه مینداریتی ئه نجومه نی وه زیانی عێراقه، چونکه بریاری پیدانی ئه م ده رما له یه به فه مانبه رانی یاسایی به رێژه ی (٢٠٪ بۆ ٣٠٪) ی موچه ی بنه ره تیان به یی ئه م نوسراوه دراوه.

٥- پله بهر زکردنه وه مافیکی یاسایی فه مانبه رانه، پالپشت به و ده قه یاساییانه ی ئاماژه مان پیکرد له پێشه وه، حکومه تی هه رێمی کوردستان زیاتر له (٩) ساله ئه م مافه ی فه مانبه رانی زه وت کردوه، ههروه ها راگرتنی پله بهر زکردنه وه ی فه مانبه ران بۆ ئه و ماوه زۆره دژی هه مو یاسا و رێنمایه کانه، ئه مه جگه له وه ی کۆمه لێک کاریگه ریی و لیکه وته ی یاسایی و دارایی لیکه وته ته وه به جوړیک که ئه سه ته مه بخه رته وه سه ره ره وتی یاسایی و ئاسایی خۆی.

٦- ئه گه ره ها تو فه مانبه ریک یان دهسه لاتی کارگێری به گشتی خۆی گرتوه (امتناع) یان بریاری دادگا وه کو خۆی جیبه جی نه کرد. له روی یاساییه وه لێرسینه وه یان له گه ل ده کریت، فه مانبه ره که توشی لێرسینه وه ی سزایی ده بێت، ههروه ها توشی لێرسینه وه ی بهرزه فتکاری ده بێت، سزای بهرزه فتکاری به سه ردا ده سه پێنریت. ههروه ها توشی سزای مه ده نی (قه ره بوکردنه وه) ده بێت، به مه رجیک فه مانبه ری خاوه ن بهرزه وهندی له بریاری دادگا توشی زیان بو بێت به هۆی ئه م کاره ی دهسه لاتی کارگێری.

دوهم: پێشنامه کان

١- پيشنيار بۆ ئه‌نجومه‌نى وه‌زيران ده‌كه‌ين، بريارى راگرتنى ده‌رماله‌ى كارى سه‌ره‌راپى بكشينيته‌وه. چونكه ئىستا ده‌رماله‌ى كارى سه‌ره‌راپى له‌ هه‌ريه‌ى كوردستان راگيراو به‌ گشتاندى ژماره‌(٨)ى سالى ٢٠١٦ى وه‌زاره‌تى داراپى وئابورى. هه‌روه‌ها پيشنيار بۆ ئه‌نجومه‌نى وه‌زيران ده‌كه‌ين، بريارى راگرتنى ده‌رماله‌ى مه‌ترسى پيشه‌يى فه‌رمانبه‌رانى ياساپى بۆ فه‌رمانبه‌رانى به‌شى ياساپى وه‌زاره‌تى خويندىن بآلا وتوژينه‌وه‌ى زانستى بكشينيته‌وه و ئه‌و ده‌رماله‌يان بۆ هه‌ژماربكرىت، پآلپشت به‌بريارى ئه‌مىندارىتى ئه‌نجومه‌نى وه‌زيرانى عىراق به‌ نوسراوى ژماره (ق/٢/١/٤٥/٢٩٥٨٧) له‌ريكه‌وتى (٢٠٠٨/١١/١٣) بريارى داوه به‌پيدانى ئه‌م ده‌رماله‌يه به‌ فه‌رمانبه‌رانى ياساپى به‌ريته‌ى (٢٠٪ بۆ ٣٠٪)ى موچه‌ى بنه‌ره‌تيان.

٢- پيشنيار بۆ ئه‌نجومه‌نى وه‌زيران ده‌كه‌ين، كه‌ پله‌ به‌زركدنه‌وه‌ى فه‌رمانبه‌رانى شارستانى ده‌ستپيكاته‌وه، چونكه راگرتنى مافى پله‌ به‌زركدنه‌وه‌ى ده‌ژى هه‌مو ياسا و رينمايه‌كانه، ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ى راگرتنى مافى پله‌ به‌زركدنه‌وه‌ى فه‌رمانبه‌ر بۆ ئه‌و ماوه‌ زۆره‌ كارىگه‌رى نه‌رئىيى دروستكردوه له‌سه‌ر توانا و ليه‌هاتوى و دلسۆزى فه‌رمانبه‌ر، هه‌روه‌ها بۆته‌ هۆى كه‌مكردنه‌وه‌ى رۆژه‌كان و كاتژميره‌كانى ده‌وامكردن له‌ فه‌رمانگه‌كانى هه‌ريئما.

٣- پيشنيار بۆ ده‌سه‌لاتى ياسادانان ده‌كه‌ين، به‌ ده‌ركردنى ياسايه‌ك كه‌ تيايدا ده‌سه‌لاتى جيبه‌جيكردن پابه‌ند بكات به‌ قه‌ره‌بوكرده‌وه‌ى فه‌رمانبه‌رانى كه‌رتى گشتى، به‌هۆى وه‌رنه‌گرتنى هه‌مو ئه‌و شايسته‌ داراييه‌يه‌ى كه‌ فه‌رمانبه‌ر شايسته‌ى بوه له‌ رابردودا، به‌شيوه‌يه‌ك له‌گه‌ل بارودۆخى ئابورى ئىستاي حكومه‌تى هه‌ريه‌ى كوردستان بگونجىت، بۆنونه‌ ئه‌و شايسته‌ داراييه‌يه‌ى فه‌رمانبه‌ر له‌ برى پارهى خزمه‌تگوازيه‌ گشتييه‌كان دابندريت كه‌ فه‌رمانبه‌ر به‌ كاربه‌ده‌هينىت.

٤- پيشنيار بۆ ده‌سه‌لاتى ياسادانان ده‌كه‌ين، كه‌ ياسايه‌كى به‌گرتوى تايبه‌ت بۆ فه‌رمانبه‌رانى هه‌ريه‌ى كوردستان دابريزىت كه‌ كۆكراوه‌ى ياسا كۆن و نوپيه‌كان بىت، مافه‌ داراييه‌كانى فه‌رمانبه‌ر له‌ ژير سايه‌ى ئه‌م ياسا تايبه‌ته‌دا دوباره‌ ريكخستنه‌وه‌يه‌كى ورد و گشتگيرى بۆ بكرىت، به‌ شيوه‌يه‌ك كه‌ تيايدا ره‌چاوى بنه‌ماى به‌كسانى و دادپه‌روه‌رى و شايسته‌بونى فه‌رمانبه‌ر بكرىت، گه‌ره‌نتى ياساپى بۆ مافه‌كان به‌ گشتى و مافه‌ داراييه‌كان به‌ تايبه‌تى زياتر بكرىت.

٥- له‌كۆتاييدا پيشنيار ده‌كه‌ين كه‌ فه‌رمانگه‌كان له‌لايه‌ن خۆيانه‌وه‌ و ريكخراوه‌كانى تايبه‌تمه‌ند به‌ كارى فه‌رمانبه‌رانه‌وه‌ و به‌شى ياساپى فه‌رمانگه‌كان كارى جدى بكه‌ن له‌ هۆشياركردنه‌وه‌ى فه‌رمانبه‌ران به‌ گشتى به‌ كردنه‌وه‌ى خول و سيمينار و وركشۆپ و به‌رنامه‌ى ته‌له‌فزيۆنى، به‌مه‌به‌ستى ئاشنابونى ته‌واوى فه‌رمانبه‌ران به‌ مافه‌ داراييه‌كانيان و هۆشياركردنه‌وه‌يان له‌ بونى ئه‌و گه‌ره‌نتييه‌ ياسايانه‌ى كه‌ بۆ پاراستنى مافه‌ داراييه‌كانيان دابينكراوه.

لسى سه‌رچاوه‌كان

أنوررسلان، ١٩٩٨، وسيط القانون الإداري (الوظيفة العامة)، دار النهضة العربية.
 أيمن فتحي محمد عفيفي، ٢٠١٦، الوجيز في قانون الوظيفة العامة، الإسكندرية، دار الجامعة الجديدة.
 ديندار حسين ده‌رگه‌لى، ٢٠٢٤، فه‌رمانبه‌ر ماف و ئه‌ركه‌كانى، هه‌وليت، كتيبخانه‌ى ته‌بايى.
 زانا ره‌ئوف حمه‌كرىم، دانا عه‌بدولكه‌رىم سه‌عيد، وه‌رگير عه‌بدولقادر سالح، ٢٠١٧، بنه‌ما گشتييه‌كان له‌ ياساى كارگيريدا، سليمانى، چاپخانه‌ى كارۆ.

سوزى عربى ناشر، ٢٠٠٣، المالية العامة، لبنان، منشورات الحلبي الحقوقية.
 عبدالباقي البكرى، وه‌رگير زهير البشر، وه‌رگيرعبدالصمد محمد خه‌يلانى، ٢٠١٣، ده‌روازه‌يه‌ك بۆ خويندىن ياسا، هه‌وليت، چاپخانه‌ى مناره.
 عبدالقار صالح عبود، ٢٠١٦، مختارات المبادئ القانونية في المحكمة الإدارية العليا، سليمانى، منشورات مكتبة ياكار.
 عثمان ياسين على، ٢٠٢٣، المبادئ والتطبيقات القانونية في القرارات الهيئة العامة المجلس شورى اقليم كوردستان- العراق ٢٠١٦-٢٠١٨، اربيل، مكتبة ته‌بايى.

عدنان عمر، ٢٠٠٤، مبادئ القانون الإداري، الإسكندرية، منشأة المعارف.

- على محمد ابراهيم الكرياني، بلا تاريخ، الوظيفة العامة في احكام قوانين- الخدمة المدنية- التقاعد- الملاك الانضباط (قضاء الموظفين)، مكتبة القانونية.
- على مرهج أيوب، ١٩٩٩، الوظيفة العامة في لبنان واجبات وحقوق، بيروت، منشورات الحلبي الحقوقية.
- عبدالقدرسالح عهبدول، ٢٠٢٥، دهقي بنهما ياساييه كان، سليطاني، چاپخانهى كارؤ.
- عبدالقدرسالح عهبدول، ٢٠٢٢، دهريمانه كان، سليطاني، چاپخانهى ياد.
- عبدالقدرسالح عهبدول، ٢٠٢١، دهقي بنهما ياساييه كان، سليطاني، كتيبخانهى يادگار.
- عبدالقدرسالح عهبدول، ٢٠٢٤، شروفه كردنى حوكمه كانى ياساى رازهى شارستانى ژماره (٢٤)ى سالى ١٩٦٠ى ههمواركارا، سليطاني، كتيبخانهى يادگار.
- عبدالقدرسالح عهبدول، ٢٠٢٢، وهزيفهى گشتى، سليطاني، چاپخانهى يادگار.
- فيى محمود شكرى، بلا تاريخ، الموازنة العامة، لبنان، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع.
- ماهر صالح علاوي الجبوري، ٢٠١٢، وهريگر محمد چيا، بنهما كانى ياساى كارگيرى، سليطاني، چاپخانهى زانا.
- ماهر علاوي الجبوري، بلا تاريخ، الوسيط في القانون الإداري، بغداد، منشورات وزارة التعليم العالي والبحث العلمي.
- ٢٠١٧، مجلس الدولة وفتاواه لسنة ٢٠١٦، بغداد، مطبعة العمال المركزية.
- محمد المجذوف، ٢٠٠٢، القانون الدستوري والنظام السياسي في لبنان، بيروت، منشورات الحلبي.
- محمد رفعت عبد الوهاب، ٢٠١٢، النظرية العامة للقانون الإداري، الإسكندرية، دار الجامعة الجديدة.
- فتحي زيرو زيرو، ٢٠١٩، "ماف وگرتنيته كانى فهريمانبهيران له ياساكانى رازهى شارستانى عيراقدا له ماوهى نيوان (١٩٦٠-٢٠١٩)"، گوفارى قه لاى زانست زانكوى لوبناني فهريمانسى، ژماره ٤.
- ئه زين مجيد أحمد، ٢٠٢٢، رسالة ماجستير، لحكم الصادر في دعوى الإلغاء وأثاره، سليمانى، جامعة السليمانية.
- كاظم روستم حمه رشيد، ٢٠٢٢، رسالة ماجستير، النظام القانوني لترقيع الموظف العام في العراق وإقليم كردستان، سليمانى، جامعة السليمانية.
- بريارىكى بالاونه كراويه، (٢٠٢٤)، ژماره (٥٤/ب)، (دهستهى بهريزه فتكارى فهريمانبهيرانى ههريتم).
- بريارىكى بالاونه كراويه، (٢٠٢٤)، ژماره (١٩٧)، (دهستهى گشتى / بهريزه فتكارى فهريمانبهيرانى ههريتم).
- بريارىكى بالاونه كراويه، (٢٠١٨)، ژماره (٧٦)، (دهستهى گشتى ئه نجومه نى شوراى ههريتم).
- رؤژنامهى وهقايعى عيراقى، سالى ١٩٨٠، ژماره ٢٧٦٩ ريكهوتى (٢١ / ٤ / ١٩٨٠).